891.83
V95
DS19

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

O VRAZOVOJ KRITICI.

NAPISAO

Dr. MILIVOJ ŠREPEL.

U ZAGREBU.
KNJIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE.
KNJIŽARA DIONIČKE TISKARE.
1892.

Digitized by Google

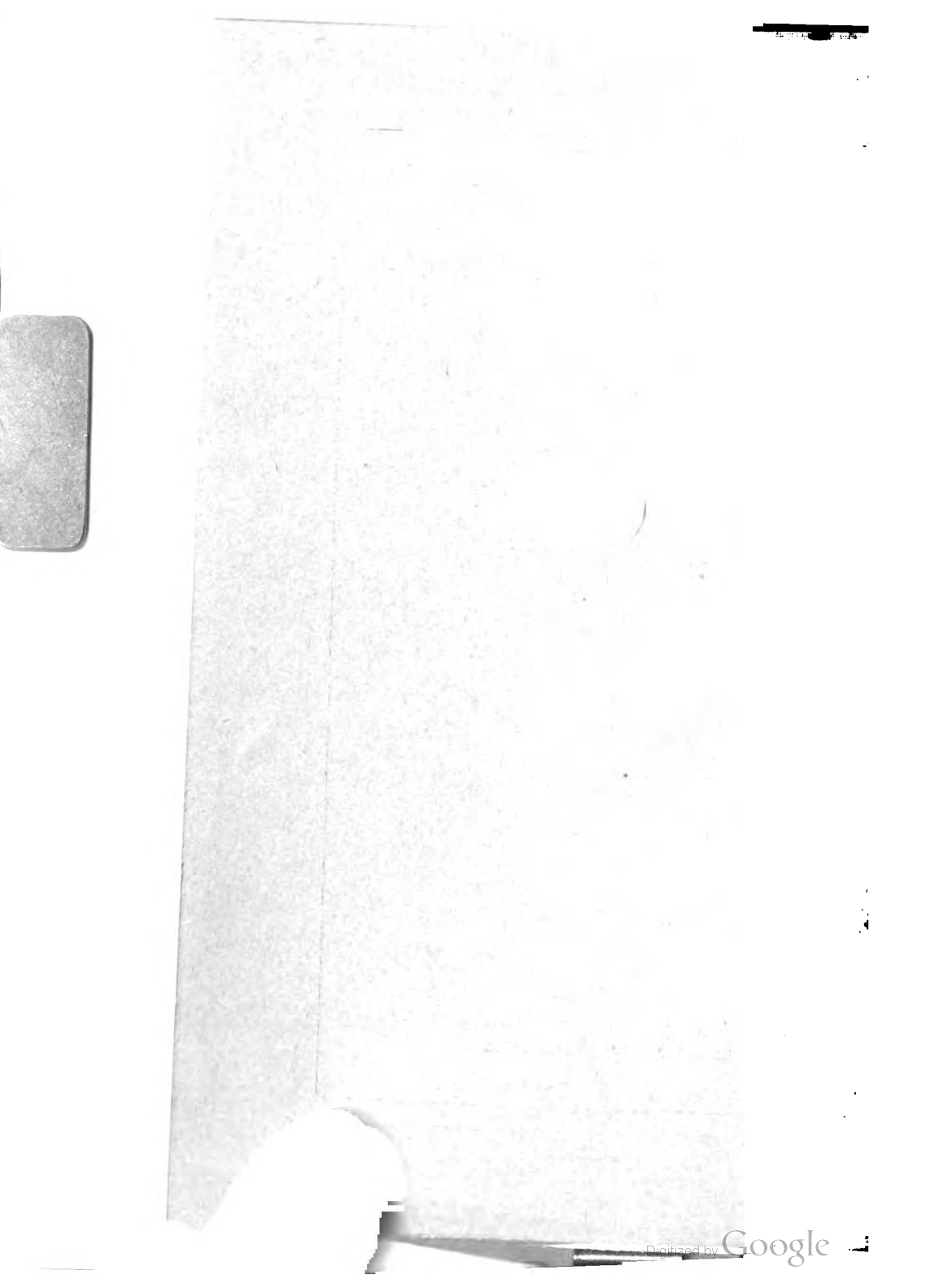
Digitized by Google

O VRAZOVOJ KRITICI.

NAPISAO

Dr. MILIVOJ ŠREPEL.

U ZAGREBU.
KNJIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE.
KNJIŽARA DIONIČKE TISKARE.
1892

Digitized by Google

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Još nije minulo sedam godina, što je iza dugoga mraka zasjala na nebu hrvatske književnosti »Danica«, kad se javi »Kolo«, znanstveni i beletristični mjesečnik. Pokrenuo ga je Stanko Vraz zajedno s Rakovcem i Vukotinovićem godine 1842. Vraz je začetnik i glavni urednik tomu znamenitomu mjesečniku, kakva poslije nije više doživjela hrvatska književnost. A znamenit je bio osim mnogih drugih razloga već i s toga, što se u njoj prvi put javlja ozbiljna književna kritika. Vraz je po tome osnivač književne kritike u Hrvatskoj.

Na prvi je mah doista čudno, što se najnježniji naš lirik prvi laća književne kritike. Ali je to lako razumjeti. U prvi čas Ilirstva bijaše mnogo pjesnika i pisaca, ali gotovo nijedan od njih nije po zvanju književnik. Od njih je bilo istina mnogo zvanih i odabranih, no mnogi od njih ostadoše neprestano puki diletanti. Pravi književnik po zvanju bijaše svakako Stanko Vraz, te je s toga njegov književni rad najobilatiji od sviju pisaca ilirskoga doba. Treba samo da ogledaš četiri knjige »Vrazovih djela«, što ih je objelodanila Matica, pa ćeš se začuditi, koliko je Vraz pjevao i prevodio, i kako je prvi u hrvatskoj književnosti udomio mnoge vrste pjesništva, za koje se prije nije ni znalo. A da je Vraz doista ozbiljno shvaćao književničku zadaću, najbolje

Digitized by Google

se vidi po njegovim silnim pripravama. Vraz skuplja narodne slovenske pjesme, zanima ga sav život naroda »ilirskoga«, ali podjedno proučava narodnu poeziju gotovo sviju naroda, koji je u opće imaju. Prijevodi (u IV. knjizi prvoga izdanja Vrazovih djela) svjedoče, da je u dušu poznavao svu romantičku poeziju evropsku. A iz pisama se razbira, da je poznavao iz izvora u opće svu svjetsku poeziju počevši od Homera do najnovijih vremena kao slabo tko u nas prije i poslije njega

Ako sve to pomislimo, ne ćemo se čuditi, što se upravo Vraz dao na književnu kritiku. Jamačno je i sam osjećao, da je pozvan i odabran; jer tko je dublje od njega zavirio u zelenu dubravu svjetske poezije?

Osim glavne svrhe, da »spoji ideju ilirštine s idejom razumne, naravske, t. j. književne sveslavjanštine«, bilo je Vrazu jamačno na umu i to, da pokrene list, u kojem će biti mjesta pravednoj i objektivnoj kritici književnoj, poimence o pjesničkim djelima.

U pismu br. 53. — ne zna se komu — (Djela Stanka Vraza, V. 282) veli sam Vraz: »Vi ćete kazat: Poeta pa s učenimi stvarmi! Zaista i meni to čudno glasi, i još više u svih mojih slabih žicah ćutim nedosljednost ovu. Nu oćete, ako se i m .... ne razumi u kantar, pa opet bacaju sedlo na njega, mora trpiti, makar mu ni ne odgovaralo sasvim dobro«.[1] Kritike u ono doba nije bilo, ali je Vraz živo osjećao, da je potrebna mladoj književnosti kao »ustam našim hljeb«. No čujmo samoga Vraza, koji piše Šafařiku g. 1842 (Dj. V. 294): »Kritika osnovana na stvari nam i vremenu našem shodne i potrebne nužna je našem stanju kao ustam našim hljeb, ako oćemo da ne ugreznemo u blato

[1] Mislimo, da nam ne će nitko zamjeriti, što smo citujući Vrazove riječi uklonili rogato *ě* i *h* u gen. množine.

Digitized by Google

srbsko i staro horvatsko. Zato je bio taj korak potreban; da se je pri tom komu mozbit na rep stupilo, to nije krivnja Kola, nego onih, koji po javnih putih vuku repove svoje. Godina dana a sve će se opet primiriti. Vidit ćete. Za sada valja stati upravno kao Guliver u zemlji Liliputana. Bog će dati, te će bolje biti«.

Mlada književnost nije podnosila kritike. Pisci su bili vični slušati samo hvalu. Tako zadobi »Kolo« žestokih protivnika. Gaj se odmah u početku protivio tomu, da se pokrene nov beletristični list, jer se bojao konkurencije za svoju »Danicu«. Nu Vraz nije sustao, nego prizivlje u pomoć Zapa, Dubrovskoga, Erbena, Šafařika, Sreznevskoga i druge odličnike slavenskoga svijeta. To još više razdraži Gaja i njegove pristaše, jer se Vraz mogao upravo ponositi prvom knjigom svoga »Kola«.

U prvoj knjizi izadje kritika Vrazova (sa pseudonimom Jakoba Rešetara iz Cerovca) o Topalovićevu izdanju »Narodnih pjesama u Slavoniji«, gdje sakupljaču pravedno prigovara neke nedostatke. Kritika je pisana dosta bezazleno, pa ipak kako su skočili na Vraza! Agitacija je protivnicima pošla dobro za rukom. Prvi je svezak »Kola« imao 600 abonenta, ali već drugi imade jedva 200!

Gaju i najbližim drugovima nije bilo pravo, što je »Kolo« otelo prvenstvo »Danici«: s toga navale vikati, da Kolo ide za neslogom i despotizmom!

Evo, što piše Vraz Šafařiku god. 1842. (Djela V. 293): »Mirniji i učeniji (slobodno kažemo) da su vrlo zadovoljni. Nu imade opet njekakvih ljudi, koji traže naše rieči zlo tumačiti i domorodnu občinu proti »Kolu« ogorčiti i uzbuniti kažući, da »Kolo« oće duševni (!!) despotizam da uvede kod nas. Osobito tuže se na Travnickoga i na Rešetara. Jučer navali na me

*

Digitized by Google

na ulici djak iz sedme škole (sin Brlićev), te me poče na red pobirati porad »Kola«, kažući, da »Kolo« namjerava svu literarnu vlast usurpirati, vriedjajući domorodce n. p. Stoosa i Topalovića. Ja ga upitah, u čem ta uvreda stoji, a on sve kaže, da u tom, što je knjiga korena, a ime spisatelja imenovano. I tako imamo svaki dan posla čarkajući se za našu knjigu. To bi sve još prolazilo, nu žalostno je to, što pri tom njekakve slavne ruke tajno vatru lože, tako da mora čovjek uzdahnuti: Voila un grand homme bien petit! Da se vatra lahko dade piriti i širiti, gdje imade toliko goriva, kao što kod nas prostote, neznanstva i kojekakvih strasti, to ćete se Vi lahko dosjetiti. Zato bi Vas molio, da bi Vi uredničtvu »Kola« kao i Rešetaru vrlo veliku učinili uslugu, ako bi iz pregleda Vam od Rešetara poslatoga razsud »o igrokazih kazališta ilirskoga« sasvim izostavili, pa samo imena napomenuli. Ne bi rad davati im od naše strane njetila, kojega već dosta ima«.

A iste godine piše Erbenu (Djela V. 321): »S našim »Kolom« imademo mnogovrstne zapreke, porad toga ne može ni češće izlazit. Glavna zapreka jest naše sadašnje stanje, gdje su oči sviju okrenute na političku razpru, koja se je porodila izmedju Hrvata i Magjara, i koja po nastojanju njekolicine od domaćih smutljivih zlikovaca ljetos u visok plamen uzbukne. Pored toga imamo se boriti s kojekakvimi intrigami i kabalami, koje se sa skuta jednog proslavljenog našinca medju prostodušne štioce siju pod izlikom, kao da naše »Kolo« namjerava njekakvu neslogu sijati i slavu drugih podkapati. Kakov to ima upliv na naše občinstvo, to bi samo onda razsuditi mogli, da znate, kolika je naša prostota. O tom se obaviestiti možete

Digitized by Google

tim, što mjesto 600 predplatnika, koje imadijaše I. knjiga, II. težkom mukom tek do 200 steče«.

Golema je šteta, što još nije objelodanjena sva korespodencija iz ilirskoga doba. Koliko nam gradje za književnu povjest podaju sama Vrazova pisma (objelodanjena prof. Petračićem u Matičinu izdanju)! Bila bi nam i karakteristika pojedinih prvaka mnogo jasnija i življa, jer su nam pisma gotovo jedini izvor za ono doba. Živi još Ilirci nikako ne će, da nas obdare uspomenama svojih vremena, premda se više puta isticala potreba, da bi to bilo nužno.

I Gajeva bi slika bila potpunija. O Gaju piše god. 1846. Palacky Vrazu: »U Gaja ja samo toga ne hvalim, što za dobri cilj i zla sredstva upotrebljava«. Osobito je značajno po Gaja pismo Vrazovo Kočevaru 5. srpnja 1846. (Djela V. 386—7).

Medjutim Vraza nije sva graja zagnala u strah. On je do 1847. objelodanio sedam knjiga »Kola«, u kojima imade njegove kritike.

Lako je razumjeti zanos, s kojim su Ilirci čitali i učili dalmatinske starije pjesnike. Ilirska je književnost bila još mlada i siromašna, te nije čudo, što su se Ilirci tako rado ponosili dubrovačkom književnošću. Najzad i mi se danas njom s pravom dičimo, ako nam i nije nužda, da ih sve poprieko proglasimo — klasicima. Danas možemo mirno prosudjivati i njihove vrline i nedostatke. Dakako u prvi mah držahu ih Ilirci, opojeni slavom tako dične književne prošlosti, suhim zlatom.

I Vraz ih je cijenio, ali nije htio, da se za njima slijepo povodimo. Njegovo je bistro oko dobro zamijetilo, da su hrvatski »klasici« kulturom bliži Italiji, nego Slavenstvu. On je to dobro shvaćao, jer su dalmatinski pjesnici, zadojeni talijanskom kulturom, i nehotice postali

Digitized by Google

učenici talijanske vile.) Tä kakav je bio tužan život hrvatskoga naroda u ono doba. Sud je Vrazov o dalmatinskoj književnosti najbolji dokaz njegove samostalnosti i k jednu književne naobrazbe. Vraz je dobro razumio, da pored dubrovačko-dalmatinske književnosti ima još jedno, mnogo znatnije vrelo — na ime narodna pjesma, koju su stari hrvatski pjesnici samo uzgredice poznavali i upotrebljavali.

U IV. knjizi »Kola« p. 80 i d. nalazimo najjasnije izraženo, kako je Vraz sudio o Dubrovčanima:

»Ako hoćemo nepristrano da sudimo o naših Dubrovčanih, — veli Vraz, — treba da njihova djela iztražimo bez ikakvog zanesenja. Vrhu svega treba da prosudimo duh vieka, u kojem su oni živjeli, i u koliko je duh taj imao upliv na stvaranje njihovih umnih djela. To je glavno ono gledište, s kojeg ih suditi valja. Gundulić i ostali najbolji pjesnici dubrovački živjeli su prema koncu XVI. vieka i na početku XVII. I svemu je svietu poznato, da je onda vladao u zapadnoj Evropi duh starog klasicizma, koji se je već počeo izradjati u t. z. školasticizam. Iz Italije, koja je onda stajala na čelu prosvjete evropejske, prebrodio je duh izobraženosti zapadne i u Dubrovnik. Tu su se podigle stolice nauci klasika rimskih i grčkih, i pod uplivom duha crpljenog iz pjesnika klasičkih rodiše se i odgojiše umjetne vile dubrovačke, a jezik naš uzmahnu se na najviši stupanj izobraženosti. Da su i plodovi romantičke poesije taljanske, koja je onda već dovršivala zlatni svoj viek, imali upliv na stvore pjesnika dubrovačkih, toga nitko pametan tajiti ne može, koji znade, kako uzko bio je onda Dubrovnik skopčan s prekomorskom susjednom Italijom po blagom vezu trgovine i družtvenog života. Koji dvoji o temelju ovih naših rieči, ne treba mu ništa, nego da uzporedi Osmana sa Tassovim »Geru-

Digitized by Google

salemme liberata«. Kao što su vitezi i vitežkinje u Osmanu samo po imenu slovinski, a srce i duša u njih je romanska, tako isto priznat će svaki nestran iztraživalac stvari, da su Dubrovčani naši više po formi jezika, nego li po materiji ili skladu njegovom Slovinci. Pa tko se o razlogu tih rieči nije već osvjedočio, toga upućujemo, neka postavi naše pjesnike dubrovačke uz narodne pjesme, a poslije toga opet uz pjesnike talijanske zlatnog vieka, pa da razsudi s dušom jedno sprema drugog, a ja kriv, ako ne izpovjedi, da su po duhu srodniji s Talijani, nego li sa pjesmami naroda svoga, koji su pravo i jedino mjerilo narodnog duha.

.... Nu sve to, što sam dosad spomenuo za Gundulića i Dubrovčane u obće, neka nitko ne misli, da je kazano na umaljenje njihove ciene i slave. Dubrovčani naši jesu alemi-kameni naše starine, zviezde predhodnice sadašnje prosvjete zapadne. Izim Talijana i Španjolaca ne ima nijednoga naroda u Evropi, koji bi se u ono doba jednakim smio ponositi blagom umjetne poesije. Izmedju Slavjana Dubrovčani su prvi podranili na to polje. Drugi bili su Poljaci, nu oni se probudiše, kad je književnost ilirska u Dubrovniku slavila već zlatni svoj viek. Što su Dubrovčani nagnuli više za klasicizmom romantičkim, zanemarujući uzore narodne, to je bila moda ili ukus, koji je oteo mah u sviju naroda onog i nasljedujućih viekova kako su brže pomolili glave na polje duševno ili književno. I tekar u današnje stoljeće krenuo je književni duh naroda drugim putem, vraćajući se k svome pravom, čistom izvoru, koji udara izpod koriena živog, domaćeg, izpod srca istog puka ili prirode ostavljenog naroda«.

Kako se razbira iz Vrazova pisma Erbenu (Djela

Digitized by Google

V. 272), bio je Erben prigovorio Vrazovu sudu o Dubrovčanima, a Vraz mu odgovara ovako:

»Vi mi pišete, da se ne slažete s mojimi riečmi o Dubrovčanih. Ja upravo ne znam, kako sam Vam pisao o tome u posljednjem mojem pismu, nu iz Vašega odgovora zaključujem, da nisam dosta razgovietno svoje mnienje izrazio. Ja sudim, da će naša poezija tako dugo hramljati, dok se ne će uz umjetne pjesme dostojno smatrati i cieniti prirodna poezija — narodnje pjesme, duh narodnjih pjesama proniknuti umotvore izobraženoga našega ili prosviećenoga svieta. Ja priznajem cienu i klasičnost Dubrovčana, čudeći se nad uznesenošću njihovih ideja i nad bogatstvom izraza i divnoj tananosti versa; — nu prevedi ih u talijanski, te će svaki Talijan kazati, da je prevod izvor talijanski. Njihovoj izvrstnosti manjka ono, nad čime se dive ruski počitatelji Puškina. Ja priznajem, da ih valja smatrati i visoko cieniti, priznajem takodjer, da je moj vers mnogo njim dužan; nu moje počitanje nije sliepi fanatizam, koji bi njih smatrao kao uzor izvrstnosti, kao non plus ultra ilirske poezije, prezirajući suprot tomu narodnje pjesme, te isključivo njih robski sljedujući, — onu veliku četu dubrovačkih pjesnika, koji svi — kao francezki Troubadouri — govore iz jednih ustiju na jedan kalup. Pročitajte svekolike Dubrovčane, pa će vam dodijati oni tolikokratni: čezne, gine, kopne, taje, stine itd., strah od Boga, sram od ljudi itd. Postupanje naše mladeži (horvatsko-slavonsko-dalmatinske) baš tako je u tom prizrienju krivo, kao postupanje srbske, koji ne čitaju Dubrovčana. Kao što Poljaci u najnovije vrieme preporodiše svoju poeziju, stopivši izobraženi jezik Kochanowskih s duhom narodnih pjesama (što i Vas njekoliko izmedju

Digitized by Google

Čeha čini), najvolio bi takodjer ja, da se novoilirska literatura porodi iz pepela Dubrovčana, napojena živom vatrom narodnjega duha. Modroj gołowě Dość dwě słowě«.

Godine 1844. piše Vraz Erbenu: »Taj se dubrovački duh sa školasticismom onog vremena uvukao najpače u našu poesiju i vlada tu dalje nego što valja. I sada čim Matica namjerava izdati Dubrovčane, i tako im otvoriti put u knjižnice od većine naših pisaoca i štioca, razprostriet će se upliv još dalje i silnije našarat lice književnosti naše krupnim rumenilom onog vremena nenaravskog urešivanja. Za to ja sudim, da će biti od velike koristi za zdrav napredak literature naše, ako se uz dubrovačke klasike izdaju i narodne pjesme, koje će uliti u nju zdrav, čvrst živalj narodan, metnut na lice poesije naše rumen naravskog zdravlja (mjesto umjetnog rumenila) i tako upliv Dubrovčana spasonosnim načinom paralisirat«.

Najkrasnijim i najsavršenijim plodom Gundulićeva pera drži Vraz »Suze sina razmetnoga«. To priznaje dva puta: u IV. »Kolu« i pismu Erbenu god. 1841 (?) (Djela V. 272). Za Palmotićevu »Kristijadu« veli u ovom pismu, da mu se ne svidja, »premda ju naš sviet toliko hvali«. »Istina je vers lagan, okretan, nu odviše imade školastnoga bombasta«. A god 1839. svjetuje Macuna, koji želi prirediti antologiju: »Vi želite imati Palmotića; nu ja Vam ne bi svjetovao, da što vadite iz njega[1]. On ima istina lagak jezik, gladku rythmiku, ali mjesto ideja samobitnih (originell) puke školastičke floskule Držite se samo Gundulića, Čubranovića, Gjorgjića, Lučića i drugih boljih poeta dubrovačkih, od kojih je izdao Orsat Pucić cviet cvieća u svojoj »Antologiji Slavjanskoj«. (Djela V. 411).

[1] t. j. iz njegove „Kristijade".

Digitized by Google

Ako je Vrazov sud o dubrovačkoj književnosti gdjeŝto preoštar, opet treba priznati, da pokazuje osobitu kritičku bistrinu. Treba samo zamisliti, u koje su doba napisane ove rieči Vrazove! Možda nije bilo desetak ljudi u svoj Hrvatskoj, koji bi bili pristajali za Vrazom. Ali se Vraz nije žacao napisati, o čemu je bio uvjeren. Njegove su misli održale pobjedu, jer je poznija književnost doista počela više crpsti iz zdravoga izvora narodne pjesme, nego iz starih Dubrovčana. A jamačno nema toga, tko bi to žalio. Vrazova je reforma bila potrebna. Šteta je samo, da je i sam Vraz predugo bio robom metarskih pravila ili pravije nepravila starih Dubrovčana. Koliko bi se gladje čitale i sladje uživale njegove pjesme, da nema onih nesretnih elizija po dubrovačkom načinu!)

Poznija su ispitivanja, ako i ne sve, a ono bar veći dio Vrazovih sudova o dubrovačkoj literaturi potvrdila. Jagić je raspravom o trubadurima detaljno izveo, što je Vraz rekao u opće. A Markovićeve, Pavićeve i Zorine studije takodjer ujamčuju, da se hrvatska dubrovačka književnost ne može razumijevati bez svoje majke — bez talijanske poezije onoga vremena.

Vraz priznaje, da su ga se u versifikaciji odviše dojmili Dubrovčani. S toga veli i za Trnskoga g. 1844. u pismu Erbenu: »Trnski razumi jezik dobro, nu pjesme njegove dosad su hodile odveć na štakah dubrovačkih«, a u istom listu veli za pripovjedače »u Iskri«: »Izmedju članaka imade liepih stvari, izmedju kojih dvie pripoviedke pune liepih misli, nu što se tiče sloga njihovog, ne dopadaju mi se. Moguće je, te je moj razsud glede toga odviše subjektivan, nu ja već imam tu stalnu ideju u glavi, da pripoviedaoci mora da imaju slog sasvim lagak i narodan; ali u tih pripoviedkah ja barem nalazim odviše participija i germa-

Digitized by Google

nisma. To Vam kažem sub rosa, a Vi poslije sudite javno polag svojeg razuma«. (Djela V. 346).

No već prije nahodimo srodne misli u Vraza. Godine 1840. zahvaljuje Vraz Čelakovskome, što mu je poslao svoju »Ružu stolistu« kao uzdarje za Djulabije, te medju inim veli ovako:

»Kolika vedrost i složnost u zamislih, kolika okretnost i tananost rižama vlada u vašoj ruci, gdje su nasuprot tomu mnoga mjesta od Djulabijâ zamračena, mnoge rižme još tvrde i hrome! — Sada vidim, kako duboko mi jošter stojimo gledeći na tako od estetikâ nazvanu tekniku versa. Kod nas se još uviek slaže: *dobroga* na *liepoga*, *pjevati* na *stradati*; *mišljenje* na *zgubljenje* itd. Demeter i svi bolji nasljednici Dubrovačtva uklanjaju se kao njihovi uzori ovoj gladkoj ali skučnoj stazi, ali ostali — osobito Provincijalci - sve slažu slabe rime, primajući od božanstvenih Dubrovčana samo neslavenštizme, kao što su polag latinskog i talijanskog načina uvedene elizije. Uzrok tomu je najviše nepoznanje literature inostranih naroda, koji su već vrh literarne izobraženosti stigli, kao što su Niemci, Francezi, Englezi, Talijani i kojim se približuju naša sjeverna braća Poljaci, Česi i Rusi... Moja vila odgojila se je u bašči narodne poezije, budući sam imao sreću roditi se i odrasti u jednom kraju Slovenstva, gdje se možebit najviše pjeva. Tako su mome srcu omilile one proste pjesme, koje sam počeo kasnije sabirati i takovrstnimi pjesmami ostale slavenske braće sravnjivati«. (Djela V. 205).

G. 1840. još zove Vraz Dubrovčane »božanstveni«. Medjutim vidimo i god. 1847. u »Kolu« IV. u članku »Naš pravopis i Zora dalmatinska«, da Vraz nije nigda bio strastan i zaslijepljen. Onamo zove Dalmaciju zemljom izvrsnih klasika, a Dubrovnik Atenom hrvatskom!

Digitized by Google

Vraz je umio biti strog takodjer prema sebi. God. 1842. šalje I. Kolo Šafařiku, pa veli: »Jezik u Kolu nije još sasvim čist, nu nas tješi djavolska ćut, da je opet mnogo pravilniji i čistiji nego li u Danici. Bog će dati, te će bolje biti!« (Djela V. 291). A iste godine u drugom pismu piše šaljući nekomu prvu knjigu Kola — možda Vuku —: »Znadem, da imade u njoj više pogrješaka, od kojih opazih njekoje prije nego što je sviet ugledalo isto djelo, a Vi ćete ih po svoj prilici naći još i više. Ta gdje ima ijednog izmedju naših pisalaca, koji bi smio kazati za svoje djelo, da je čisto za rukom pošlo. Mi smo svi u tom poslu početnici, i sve što se više učimo, to i spoznavamo, da smo slabi tek Vaši šegrti . . . Naša je volja, Vama da budemo vrstnici, nu uzrok, zašto svrhe svoje još nismo postigli, stoji u slabih naših silah, a Bog znade, zašto je kozi dao kratak rep«. (Djela V. 295).

A godine 1849. odvraća Macunu, neka ne uzimlje njegove pjesme »Razloga« iz Djulabija u antologiju, »jerbo baš u toj pjesmi jezik je vrlo tvrd, amo tamo ima i pogrješaka«.

U IV. Kolu p. 69. i dalje (g. 1847) nahodimo »prijateljske dopise o pravopisu« medju Vukom i Babukićem. Iza dopisa imade dodatak uredništva, pisan Stankom Vrazom. Zanimljivo je vidjeti, da Vraz ne pristaje za Babukićem nego za Vukom, kad se govori o versifikaciji starih dubrovačkih pjesnika.

Vraz piše: »Ja rado priznajem, da su Dubrovčanom bile poznate narodne pjesme, nu ne mislim, da su bile u njih baš u tolikoj cieni, da bi ih pjesnici učili i gledali kao uzore kakove, koje treba slediti ma u čem mu drago, zašto da je tomu tako bilo, drugi bi imala obraz naša književnost onih stoljeća, koji bi se sasvim razlučavao od obraza literatura prosvjećenijih naroda onog

Digitized by Google

vieka na zapadu europejskom. Da su Dubrovčani učili versifikaciju od naroda, ne bi ni u metrici njihovoj zavladala tolika jednostranost, stegnuta na cigle tri vrsti: na troje, četvero- i šesterostopni trohej. Da su Dubrovčani učili i cienili nar. pjesme, za cielo bi im bila omilila prekrasna raznoobraznost narodnih mjerila, pa bi se služili i u umjetnih svojih tvorbah osobito krasnozvučnim i veličanstvenim peterostopnim trohejem, kojim teku gotovo sve naše pjesme junačke. U Dubrovčanâ medjutim svemu tomu (koliko se spominjem) nema traga. Ja dakle slažući se s g. Vukom, svakako mislim i sudim, da imamo tražiti u Dubrovčana razlog slobode elisijâ u vrelu inostranom, ma on izticao od Latina ili Talijana, niti me ona specimina iz nar. pjesama, koje gosp. profesor (Babukić) navodi, na drugu vjeru prekrstiti mogu. Rado priznajem, da u naših narodnih pjesmah ima amo tamo i takvih redaka, za koje se čini na prvi pogled, da ima u njih elisija, t. j. ima redaka takvih, o kojih bi čovjek sudio, da ih pjevač pjevanjem ne će moći čestito izvesti, već da koju slovku izbaci t. j. elidira. Nu reko bi, da tu nema elisija, već mi se čini, da si tu naši sliepci drugčije pomažu, te pjevajući mjesto trojeha čine daktile, jerbo ja se spominjem na njekoje redke u nar. naših pjesmah, gdje jedna slovka pretiče, bez da onda sudaraju samoglasnici dviju susjednih rieči, pa se dakle ni sliti ne mogu. Ta osobina nalazi se mnogo češće u nar. pjesmah drugih slav. grana, a kod nas ponajviše u pjesmah s junačkim mjerilom, a ono u prve dvie stope pred odmorom. Vuk bilježeći ih pomaže si odkidajući koji samoglasnik n. pr. Momci dojdoš' m. Momci dodjoše (je li pravo ili ne, ne mogu odsuditi, jerbo nisam slušao pjevača). — Nu razgovarajući se o ovoj stvari poradja se sada evo i drugo pitanje: Imamo

Digitized by Google

li odobravati elisije i danas nasljedovati Dubrovčane u ovoj slobodi? Ja od svoje strane mislim, da se sadašnjim i budućim našim pjesnikom ima dosuditi ta sloboda, nu sumpta pudenter t. j. da se elisijâ služe što redje, kao što čine Ostrožinski, Preradović i njekoji drugi našinci; jerbo svakako bit će shodnije, da ona podupire misao, da krasnija i jasnija na vidilo stupa i cieli redak gladji i zvučniji izlièe, nego da za volju njekakvih pedantičnih pravila misao propada ili zamutljiva se, a gladkoća i milina zvuka sasvim izčezava odkidajući samoglasnike, kao što to čine sadašnji srpski pjesnici s riečma: *meni, tebi, sebi, mu, mi, me, su, si, se, te, ti*, samo da se ukloni elisija. Nu ne čini nam se opet nimalo spretno uticati se k toj slobodi (elisijâ), kad nema ni najmanje nevolje, nego kad se to radi samo od ciglog njekakvog zanesenja za starimi našimi klasici. Svaka stvar ima svoju mjeru, pa i ova«.

Nadalje ište Vraz, da se u pjesmi pazi na ritam. Pjesnik treba da se osvrće na odmor, kako čini i narodna pjesma. S toga prigovora zajedno s Vukom ovakvim stihovima iz Gundulićeva Osmana:

Gjurgja despo | ta i Jerina.

Ovo su, veli Vraz, hrapavi, nepravilni stihovi, kojih ne valja posljedovati. »I sva je prilika, da ih danas ni isti Gundulić branio ne bi, i rekao bi sam, da je i onda znao da su nevaljani, nego ih je metnuo amo tamo za prvu težku nevolju, dok mu se bolji ne udese (barem ih ne ćeš naći u »Suzah sina razmetnoga«, najkrasnijem i najsavršenijem umotvoru njegova pera). Što ih ima danas u »Osmanu«, tumačiti valja time, što je prvo pjesnika zatekla smrt, nego je uspio veličanstveno to djelo dovršiti, kako valja«. (Kolo IV. 83).

A malo niže Vraz pokazuje opet, da je pravedan sudija i bistrook posmatrač, kad veli: »Što medjutim

— Digitized by Google

ima najznamenitije u naših Dubrovčana, moramo priznati. Oni su bili razložni i umnostni pisaoci i osobito vrstni vještaci u narodnom jeziku, da im nije bilo drugova u nijednom kraju prostranih naših zemalja ni prije ni poslije. Sva je prilika, da je u šestnaestom vieku, kad je u Dubrovniku jezik književni stigo na najviši vrh izobraženosti, prosti narod govorio još čakavski u onom preslavnom gradu i po svih zemljah njegove države. Nu sa svim tim pisaoci nijesu miešali forma čakavskih sa književnom štokavštinom, već za krajnu nevolju rižme (rime), i to vrlo riedko. Tako isto je i Gundulić samo za volju rižme prigrljivao amo tamo čakavske forme, kao što su Vukom ukorene: u *mjesti* mj. *u mjestu*, *doje* mj. *dodje* itd.«

Sva ova mjesta svjedoče, da je Vraz pomno proučio i gradju i oblik starih Dubrovčana. Njegov sud nije časovita doskočica, nego je plod ozbiljna razmišljanja i promatranja. Njegovo pobijanje elizijâ pokazuje najbolje, da se je ozbiljno laćao pera. Vraz je osjećao, da se elizija protivi duhu hrvatskoga jezika, a protivio joj se je tim žešće, što su je neki upotrebljavali — od afektacije! Mnoge i mnoge pjesme ilirske dulje bi se čitale i uživale, da nema te elizije, koja u istinu nagrdjuje zdravo lice našega zvučnog govora. I opet je pogodio Vraz, kad priznaje Dubrovčanima, da su poznavali pučki govor, samo ga žalibože sapeli u okove talijanske i latinske metrike. Kamo sreće, da se je Vraz već deset godina prije mogao uvjeriti, kako je elizija neopravdana. Koliko bi još sladje, koliko vrednije bile njegove nježne »Djulabije«! Mi ne precjenjujemo oblika, ali ne može biti sumnje, da se Mažuranićev Čengić-aga ne bi toliko cijenio i čitao, da mu nije i oblik dotjeran. Tä ogledajte neke prijevode. Iste misli, pa ipak kolika razlika od izvornika, jer oblik nije, kakav bi trebalo da bude.

Digitized by Google

A i prijevodi bi Vrazovi bili gladji, da je tih elizija manje. Medjutim i tu se vidi, da su mu pozniji prijevodi od predjašnjih mnogo lašnji i okretniji.

Danas je misao Vrazova dakako sasvim prodrla. Hrvatski današnji pjesnici upotrebljavaju elizije veoma poredno, osobito otkako je preotelo mah načelo, da je akcenat temelj stiha, i da treba paziti na odmor u stihu.

Kakav je bio vrstan znalac narodne pjesme naš Vraz, pokazuje ono nekoliko bilježaka o elizijama u narodnoj pjesmi. Osobito je značajno mjesto, kad veli, da pjevač u isto vrijeme može ispjevati daktil kao i trohej. Treba samo da zaviriš u Kuhačevu zbirku, pa ćeš se uvjeriti o tom. Kad pjevač pjesmu pjeva, nije mu nikakva muka ispjevati mjesto trohaja daktil, osobito u prvoj polovini deseterca. Istom kad se počinje pjesma kazivati, počinje kazivač više paziti na to, da mu se ne potkrade jedanaest ili još više slogova mjesto deset u stihu junačke pjesme. (Ženske se pjesme ne kazuju, nego samo pjevaju). Tko je slušao narodnoga kazivača, bit će zamijetio, da mu mjesto deseterca kadikad izadje jedanaesterac ili dvanaesterac. A u sve tri Vukove knjige narodnih junačkih pjesama (II., III., IV.) ne ćeš naći stiha, gdje bi bilo jedanaest slogova. (Takav je stih samo u II. p. 399: Crni Arap na Kraljevića Marka). Nema sumnje, da je Vuk sam dotjerivao stihove i elidovao slogove, da mu izadju čisti deseterci. A to je. već i Vraz opazio. Nama se čini, da je Vukovo popravljanje stihova bilo nepotrebno. No i danas ima ljudi, koji misle, da škodi cijeni junačke pjesme, nadje li se u njoj po koji jedanaesterac. Medjutim su ovakvi »nepravilni« stihovi ostatci, koji nam pokazuju tragove historijskomu razvijanju deseterca, pa otkrivaju značajku pjevane nar. pjesme.

Digitized by Google

Dva su uzroka odvraćala Vraza od dubrovačke manire, od onoga »skolasticizma«, kojega je dubrovačka poezija puna krcata. Vraz je predobro poznavao evropsku romantičku poeziju i osluhnuo najsitnije kucaje slavenske narodne pjesme.

U posveti »Babjega Klanca« godine 1839. veli Miklošiću, s kojim je drugovao u Gracu: »S tobom prolazih kruge vedre od Virgila do Omiera, od Byrona i Alighiera do Savedre, te odjedrismo k Neve kraju, k Visli, Labi i Dunaju, blago kupeć, moj Mentore«.

Marković u uvodu »Izabranih pjesama« p. 7. (izdanih Maticom hrvatskom godine 1880.) navodi iz Trstenjakova pisma: »Vraz mi je bio neumoran učitelj. Uz njega sam se učio sva druga slavenska narječja, on mi je otvarao i razlagao duh narodne slavenske poezije. Dani, koje sam s njim proživio, bili su najveseliji moga života. Živo se spominjem, kako mi je svaku večer svirao na svojoj fruli narodne napjeve i dušu mi napajao čarobnom silom njihovom. I u francuzkom i englezkom jeziku on mi je bio učitelj, a obojici nam provodič Jakob Šoklić, poslie profesor na lavovskom sveučilištu: s njim smo čitali u izvoru Shakespearea, Byrona, Lamartina«.

U IV. knjizi Vrazovih djela vidimo, koje je pjesnike najvolio prevoditi. Njegovi su ljubimci osobito Mickiewicz, Byron, Puškin, Lermontov, Homjakov, Jazykov, Venevitinov, Magnuszewicz, Moore, a osim njih još mnogi drugi, no sve sami romantici. Još nalazimo prijevoda iz Kralodvorskoga rukopisa i narodnih škotskih pjesama. To su bili njegovi uzori.

A što je romantika u svom početku? Težnja, da se raskinu okovi aleksandrinizma u mislima, u jeziku i u izrazu. Poezija hoće da se vrati opet k prirodi, kamo ju zove Rousseau. S toga i vidimo prvake romantičke

Digitized by Google

škole: Huga, Bérangera, Lamartinea, Byrona, Burnsa, Moorea, Mickiewicza, Puškina, Lermontova, kako crpu iz bistroga vrela narodne poezije, gdje se pokazuje priroda u nepomućenoj slici.

To je Vraza nukalo, da udari istim putem. S toga i potiče, neka se naši pjesnici ne udaljuju odviše od narodne pjesme, u kojoj kipi sama priroda, slijepo se povodeći za uzorima starih Dubrovčana. Dubrovačku je poeziju pokrenuo drugi duh, koji se ne slaže s modernim shvaćanjem. Kao što su Dubrovčani pisali po ukusu svoga vremena, tako treba da se i mlada književnost ilirska ugleda na moderne uzore; a moderne je pjesnike sviju naroda u prvim decenijima ovoga stoljeća odnjihala — narodna pjesma.

Ovaj je smjer Vrazu tim lašnje omilio, što je od najmladjih dana zavolio narodne pjesme i pripovijetke. Pričale su mu ih u najranijoj mladosti majka i sestra, pa i druga čeljad, kojih se Vraz uvijek sa zahvalnošću sjeća. A s ponosom piše Čelakovskomu (godine 1840): »Moja vila odgojila se je u bašti narodne poezije, budući da sam imao sreću roditi se i odrasti u jednom kraju Slovenstva, gdje se može bit najviše pjeva«. (Djela V. 204.)

Vraz je i sâm, obodravan češkim prijateljima, poimence Šafařikom — počeo skupljati narodne pjesme. (Herr Šafařik hat mich auch zum Volksliedersammler Kroatiens, Krains und Kärnthens creirt. Djela V. 176). Prvi mu je posao u Hrvatskoj godine 1839, da objelodani narodne pjesme. U »Danici ilirskoj« 1839. p. 103. čitamo proglas, u kojem obećava Vraz, »da iza pjesama izvodit namjerava u svoje vrieme gornjo-ilirske pričice, prirječja, običaje, narodne nošnje i ostale značajne dragocjenosti narodne«, a za same pjesme veli: da će biti »tekst pravilan, bez samovoljne promjene,

Digitized by Google

čisto polag ustâ puka...« I doista iste godine izadje prvi svezak: »Ilirski Slovenci. I. Narodne pjesni ilirske, koje se pjevaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske. Razdjelak I.«.

Vraz je počeo pribirati gradju već god. 1833., pa je g. 1839. imao još dva puta toliko, koliko je objelodanio

Bilo je sabiračâ slovenskoga narodnoga blaga i prije Vraza, kao što su prognanik poljski Milan Korytko i Blaznik (1839). Medjutim su obojica kvarila prostonarodni jezik. Prvi je izdavač općenite slovenske zbirke Vraz, koji je pridržao sve provincijalizme i idiotizme želeći »podati vjerni i podpuni obraz narodnoga duševnoga života ilirskih Slovenaca«, kako veli u predgovoru sâm Vraz (Isp. Markovićev uvod p. 29 do 35).

Vraz je radio, kako evo vidimo, sasvim kritično, a da je pomno proučavao u opće biće narodne pjesme, svjedoče zbirke, koje su se našle iza njegove smrti u knjižnici: Z'Oleska Waclaw, Žegota Pauli, Wojcicki, Milovuk, Kollár, Vuk, Erben i dr. A isporedjivao ih je, kako se vidi iz korespondencije, sa španjolskim, novogrčkim i latinskim narodnim pjesmama. U pismu Prešernu veli godine 1837: »Ich studire jetzt besonders das slavische Volkslied, und habe zur Vergleichung auch das Lateinische (nah Čelakowsky's böhm. Uebersetzung), Spanische und Neugriechische in den Kreis gezogen. Spaniche in der Grimmischen Ausgabe (Silva de romances viejos) besitzt die hiesige (— Gradac —) Bibliothek, aber neugriechische konnte ich ausser einigen aus Possart's n. griech. Grammatik nicht zu Händen bekommen. Herr Kasteliz hat mir bei meinem letzten Besuche versprochen zu leihen«. (Djela V. 164 Zemljak Prešern jedini je Slaven, s kojim Vraz dopisuje — njemački!)

*

Digitized by Google

Prešern nije priznavao Vrazu, da je podoban za taj posao, no Prešernovo su mnijenje pobile riječi mnogih slavenskih učenjaka starijih i novijih. Šafařik piše Vrazu: »... Ne dajte svojih narodnih slovenskih pjesama iz ruku. Vaša su načela o uredjenju teksta tako zdrava i temeljita, da bih ja morao jako žaliti, ako bi se tko drugi u vaš mučni i čisti posao pleo«.

Izmedju 1842. i 1845. daje se Vraz opet na najmiliji posao, na priredjivanje narodnoga blaga za tisak. Ali ga žalibože ne uzmože izdati.

Godine 1841. piše Erbenu: »Proljeće me opet odvede iz perivoja umjetničke u divne vrtlje narodnje poezije, i tako ostade namjera umirajući (tako rekuć) u porodu, zašto da mi se prieko otvori sve šire i rodnije polje narodnjih gornjo-ilirskih stvari tako, da ako Bog da i zdravlja i življenja, još pored najbolje pomnje dobar komad neprekopan morat ću nakon sebe ostaviti«. (Djela V. 271.) A kako je veličanstveno zamislio raširiti isprvičnu osnovu, pokazuje njegovo pismo Erbenu g. 1844., gdje veli: »Ja istina namjeravam (si superi favebunt!) d. zimu doći u Prag, s tom namjerom, da tamo izdadem barem dvie knjige narodnih pjesama južnih Slavena iz raznih strana sakupljene počamši od Zile, Rezije i ostalih mletačkih Slovinaca pa tja doli do Crnegore, Vidine, Vitoša (Balkana) i gore do Budima, Bretislave i do pod bedeme bečke. No prije nego se spremim u Zlatni Prag, treba da zavirim u sela i gradove gornjih Ilira, kojih još nisam vidio kod kuće, i tu da nakupim gradiva barem za dvie dalje knjige. To izdanje namjeravam dovesti do 10—12 knjiga (za to djelo imam pjesama iz samih gornjih strana za 3—4 debele knjige)... Ja svakako sudim, da je došlo već krajno vrieme, te

Digitized by Google

se jedanput izdadu narodne pjesme sviju slavenskih grana na jugu i to latinskimi pismeni; a to s dva uzroka. Prvo: sastat će se razne grane južnoslavenske u tom djelu kao u jednom istom dvoru, čim će se nalaziti njihove u naravskom svojem odielu tiskane pjesme jedna do druge, tim će se (tako rekuć) još većma jedna približit drugoj, i u njih se roditi živa želja, da se onako i putem umjetnog književnstva približe i sdruže. Drugi nemanji resultat podpunog izdanja nar. pjesama bio bi spasonosni upliv, kojeg bi takvo djelo imalo i na pravac i na duh umjetne književnosti, a najpače poezije naše. Ja sudim, da je Hrvatska, navlastito Zagreb, ognjište, iz kojeg se razpršivaju iskre izobraženosti narodne u razne grane i strane južnoslavenske, i da će slava ta i dostojanstvo Hrvatskoj ostati, ako Bog da, i u buduće; barem ja (polag slaboga svoga poznanja) ne vidim ni kod Srbalja ni drugdje žive sile, koja bi zagrebačkoj školi mogla slavu tu u pogibelj dovesti, a kamo li oteti ju«. (Djela V. 341.)

Ovo nijesu bile tek sanjarije našega Vraza, koji se u ovoj osnovi najbolje pokazuje, kakav je rodoljub! Ovakve osnove ne zamišlja tek čovjek znanosti, tomu se hoće svetoga ognja domovinske ljubavi!

A da je Vraz mogao zamišljati ovakvu veličanstvenu osnovu, opravdavaju dvije znamenite zgode u njegovu književnom radu.

Godine 1841. odvela je Vraza ljubav k Slavenstvu u Reziju, da prouči tamošnji jezik i narodno blago. U Danici ilirskoj god. 1841. štampana su oba pisma: Babukiću i Vukotinoviću, gdje ih sa zanosom obavješćuje o Reziji, koja je dosad bila slavenska »terra incognita«. U Danici 1841. p. 118 piše Vraz u pismu Vukotinoviću, kako je već u Zagrebu slušao od talijanskih oficira, da imade u Friulskoj »Rusâ«. Kasnije je saznao

Digitized by Google

pouzdanije glasove u Kranjskoj i Koruškoj, te krene onamo. . . »Sutra dan poslije deset sati neugodna hoda dospih amo u siromašnu golu Reziju, u sredinu ovih dobrih blagoćudnih ljudi, koji mene smatraju kao kakvo čudo, jerbo ne mogu razumjeti, kako može čovjek samo tom namjerom k njima doći, da se njihov preziran jezik, njihove pjesme i običaje uči.« (Danica ilirska 1841. p. 118 = Djela V. 43.)

No Vraz je odkrio našemu svijetu još jednu »nepoznatu zemlju«, na ime narodne pjesme bugarske. U Kolu IV. p. 37. poče Vraz izdavati bugarske narodne pjesme. U predgovoru veli: »Ima na iztoku pleme jedno našeg koljena . . ., o kojem mi ovdje na zapadu ne znamo gotovo ništa drugo, nego da biedni i ubogi služi cara turskog i da govori njekakvo narječje slavensko, od kojeg smo medjutim mi dosad ostali čisti kolik od arabštine ili sanskrita. Današnja bugarština za nas je knjiga zatvorena i nerazrezana«.

Prvu je zbirku bugarskih narodnih pjesama objelodanio Vuk u »Dodatku k Sanktpeterburskim sravniteljnim rječnicima« (Beč 1822 p. 54). Osim Bugarâ Bogojeva, Neofita, Aprilova i Stojanovića kupili su pjesme Rusi Sreznievski i Grigorjević, koji je od svojih 200 pjesama dao Vrazu nekoliko, da ih prepiše i štampa. Vraz ih objelodanjuje i popraćuje kratkom gramatikom.

U V. Kolu nahodimo nastavak s kratkim ali krasnim dodatkom, u kojem majstorski označuje značaj bugarskih narodnih pjesama. ». . . Za to se i čini, da u tog naroda ni nema pjesama junačkih. Što u našoj sbirci dolazi pod tim imenom, ili su prievodi pjesama, svietu već iz Vuka poznatih, ili slabačka njih nasljedovanja, i jedno i drugo bez divne one plastičnosti, koju sviet izobražen hvali i uznosi na pjesmah hrvatsko-srbskih. Nema tu cielosti, nema one savršenosti, ako

Digitized by Google

izuzmemo dva tri komada. Pjesme te složene su metrom junačkih pjesama Hrvata i Srbalja. Kao što je sakat smisao iste pjesme, osakaćeno je amo tamo i mjerilo njezino.« (Kolo V. 55.) A najzad nijesu li i slovenske narodne pjesme bile donekle »terra incognita?« Prije Vraza objelodanio je god. 1839. slovenske pjesme samo Blaznik, dobar rodoljub, ali nekritičan izdavač. Korytko nije izdao svoje zbirke.

Tako je Vrazova zbirka prva, koja je upoznala našu inteligenciju i učeni svijet slavenski s narodnim blagom Slovenaca. Zgodno veli sam Vraz u Danici g. 1841. p. 75: »Krajnska je u ogledu filologije ne samo ilirske nego i slavjanske u obće veoma važna pokrajina. Ovdje se mogu kod prostoga puka sve skoro slavjanske forme naći. Što o tom gramatici od Bohoriča do Meteljka uzimajuć pišu, sve je, gledeć na gramatiku naroda, žalostno i ubogo. Gramatici su po jednoj prilici narječje krajnsko u onakav kalup, hoćeš ne ćeš, skučili, u kakav provincial horvatski svoje domaće, koje ovdješnji Truber nazivlje bezjačko. Zlo je po znanje onih učenih glava, koji s tolikom opredieljenošću (bez zamjere govoreć) hoće da govore o krajnskom i bezjačkom narječju. Govor je pučki Horvatske i Krajnske za one Quintiliane, koji se samo po sobah oko knjižnoga praha muče, nova zemlja, ili bolje rekuć, terra incognita. . . . Što sam sabrao (narodnih pjesama), suho je zlato, uprav polag pučkih usta.«

Ali još je nešto nukalo Vraza, da skuplja pjesme ovih Slavena. Čujmo samoga Vraza u Kolu I. p. 41 i dalje u članku »Obraz slovenskoga narječja u Koruškoj«, gdje veli:

»S njekojih su strana navalili na one učene Slavene, koji ne će da priznadu u slavenštini više od četiri narječja, potvarajući ih, da njihova namjera ide na

Digitized by Google

uništenje ostalih manjih narječja i narodnosti. Najpače oboriše tu potvorbu na spisatelje češke i κατ' ἐξοχήν ilirske. Mora se opet svatko čuditi, što baš ovi (češki i ilirski) književnici najviše rade za sačuvanje i pojedinih narječja i njihovih pojedinosti. Ta tko je više radio za uzdržavanje narodnih ostanaka Slovaka i Moravana nego Šafařik, Kollar i Šušil? Tko je sačuvao veliki dio narodnih dragocjenosti Slovenaca (Winden) nego li privrženici Ilirstva?[1]) To je baš njihovo značajno svojstvo, da čim se s jedne strane drže svi jednoga narječja književnoga, opet s druge strane ne dopuštaju, da gine blago domaće, već sabiraju kod kuće svaki svoje mećuć ga u obću blagajnicu, u kojoj se ne će samo sačuvat korist raznih domova i zavičaja, već će se time dobro čitave, obširne domovine uzhranit, jedno drugim obogatit, jedno drugo podkriepit, jednim se korist i slava sviju grana utemeljiti«.

S toga želi Vraz, da bi učena gospoda priredila vjerne monografije sviju narječja južnih Slavena, kako je to učinio Jarnik za koruško narječje. A kad to jedared uzimademo, razabrat će svatko, kako nam je potrebno, da svi na jugu pišemo jednim književnim jezikom. Inače ćemo u ludo tjerati vjetar u gori!

S toga se Vraz i žali na to, što su tako slabo proučeni običaji i jezik Hrvatâ i Bugarâ (u Kolu III. p. 31). I bugarski i hrvatski narod imade bogatu književnost iz najdavnije starine. Koliko rukopisâ čami još i danas u tmini raznih knjižnica! Ali i inače je bila srodna sudbina hrvatskoga jezika s bugarskim. Kao što je u Vrazovo doba bio jezik bugarski učenomu svijetu veoma slabo poznat, tako i jezik hrvatski ne bijaše dovoljno

[1] Poimence sâm Vraz.

Digitized by Google

proučen; od hrvatskoga narodnog blaga bilo je još premalo objelodanjeno.

Vraz poče zaradi toga priopćivati u »Kolu« narodne pjesme hrvatske, pozivljući sve prijatelje narodnoga napretka, neka mu šalju što više narodnoga blaga hrvatskoga. U istom je »Kolu« preštampao i istumačio najstariju štampanu hrvatsku narodnu pjesmu iz Barakovićeve »Slovinske Vile« (u Mlecima godine 1683): »Cvilu to mi cviljaše — drobna ptica lastovica. . . .«

Ova je ljubav k narodnomu blagu prožela Vrazu svu dušu i srdce. Kad putuje u Reziju ili medju bijele Kranjce ili preko Žumberka, svagdje osluškuje divne glasove narodne pjesme, bilježi narodne priče i poslovice, običaje, napjeve, odijela, ma u kratko sve, u čemu se vidi duh narodnji. Treba samo da pročitaš dopise u Danici: god. 1841. dopis prijateljski iz Krajnske (p. 100), drugi dopis prijateljski iz Krajnske (p. 115), dopis iz Mletačkoga (p. 118), »Bieli Krajnci« (p. 179), i god. 1844. prekrasni »Put u gornje strane« (p. 127), te listove Štaudarki (Djela V. 225 i dalje), pa ćeš se diviti ljubavi i maru, s kojim je Vraz proučavao sve značajne osobine svojega naroda. Krasno je opisao Uskoke žumberačke, za koje veli: »I Krajnci nisu male postave, nu kad postaviš sred njih jednog Uskoka, a eto ti živi kip Gulivera u sboru Liliputovaca; — toliko nadvisuje stasom Uskok Dolenca Krajnca« . . .

U listovima neprestano nuka i podstrekava prijatelje, da skupljaju narodno blago U listu Erbenu god. 1842. piše: »Našao sam hvala Bogu u svih naših gornjih pokrajinah ljudi, kojim sam dokazao, što je narodna pjesma, nu za ove strane (Celjski kotar) nije mi bilo moguće, da nadjem ljubitelje čiste narodne poezije. I ova je strana sasvim tim u jezikoslovnom

Digitized by Google

obziru vrlo znamenita mnogo različna od Mariborskog kotara. Zato sam primoran sâm kupiti, što me vrlo mnogo truda i znoja stoji, budući nisam ondje onako poznat kao što sam poznat u zavičaju (u Mariborskom kotaru). Ovdje ima još ta nevolja, da su popi, koji su ponajviše grdni bogomoljci, pravu narodnu poeziju ozloglasili, prokleli kao izrod pakla, namjestivši njekakve kopilarske pjesme (vid. Achazel), koje se sada ponajviše mjesto pravih poju. Tako sada čovjek, koji putuje porad pjesama, mora prije, nego se s pravom narodnom pjesmom sukobi, pedeset hrdjavih progutnuti«. (Djela V. 311.)

Dakle pored drugih neprilika još i — to!

Godine 1843. piše Macunu: »Hvale je dostojan trud Vaš, da sabirate narodne pjesme i običaje. I ja sam to isto činio, dok sam boravio medju našimi Slovienci, mogu reći, da sam mnogo dobra našao i mnogo se naučio, što mi sada dobro dolazi. Vjerujte mi, prijatelju! nijedno narječje i razrječje nije tako siromašno, što se ne bi mogao čovjek naučiti šta ili koje čisto slavensko zrno naći, koje bi kod najbogatijih grana zabadava tražio. Osobito činim Vas pozorna na pjesme, koje se pjevaju kod stanovitih običaja i igara, n. pr. kad se koleduje, na Gjurgjev dan, kod kriesa, svatbe, krsta, pokopa, žetve itd. Da bogme to treba da se pri tom opiše i isti običaj i zabilježi napjev (Arie). Evo vam široka polja za srce, glavu i ruke. U tu vrstu spada i simbolika i demonologija u užem smislu, t. j. misli prastare, koje ima narod o svietu, zemlji, nebu i onom, što ima na nebu i zemlji, mnienje o gromu, munji, strielah, o dugi, o zviezdah, rimskoj cesti itd., o stanovitih zvierih, ticah, zmijah, o bilju i raznih travah itd, što spada u narodnu simboliku. O demonologiji: što misli narod o rojenicah, morskih deklicah,

Digitized by Google

Torklah, Preglavicah, Škratcu, Mraku, Kresnikih (vilenjakih), Vedežu, Mori, Trinogu itd. To sve treba sada da skupljamo, dok je još ikoliko vremena. Izobraženost (prava i kriva) sve više ulazi u narod, i satira stari njegov slavenski život i daje mu drugo lice, koje ga sve više udaljuje od svoje prvobitne naravi. Koliko nije već propalo od toga života u onih pokrajinah, koje medjaše sa tudjimi izobraženimi narodi, najpače s Niemci, kao što to s našimi Slovienci u Štajerskoj i Koruškoj biva! I ostalo će doskora propasti sasvim, ako se za dobra vremena ne pobrinemo, da to sačuvamo od propasti. Dužnost je najveća, kad je pogibelj najbliža!« (Djela V. 330.)

Iz ovoga se mjesta lijepo vidi, kako je široko bilo obzorje Vrazovih misli o narodnoj pjesmi, o njenu životu i o cijeni.

Godine 1846. šalje Vraz grofu Auerspergu zbirku narodnih pjesama iz Štajerske i Koruške. Auersperg je već godine 1837. izdao »Krainische Volkslieder«, a to se nije svidjalo Vrazu, pa piše iste godine Prešernu: »Ich hätte nicht geglaubt, dass der Herr Graf dieser beschränkten Idee vom Patriotismus anhängt. Er nennt sie »Krainische Volkslieder«, als wenn die Krainer eine eigenthümliche Menschenraçe wären!« (Djela V. 163). Godine 1846. potražio je Auersperg Vraza u Zagrebu, ali se nijesu našli, te mu Vraz šalje pjesme s poslanicom veoma zanimljivom. Kao što se čini, da su Hrvati kajkavci odabrani sudbinom, da budu živ most izmed Slovenaca i Srba, tako se ovaj posrednički značaj — kako misli Vraz — razabira u pjesmama kajkavaca Hrvata. S toga nuka grofa, neka se obazre i na pjesme kajkavskih Hrvata. (Djela V. 392.)

Godine 1849. upućuje Macuna, kako treba da sastavi antologiju. Osobito mu preporučuje, neka odabira

Digitized by Google

takove pjesme, koje se tiču naših običaja i mitologi slavenske. (Djela V. 410.).

A možda nije slučajno, kad u listu Erbenu godi 1845. piše, da bi želio postići stolicu »ilirštine« u ak demiji zagrebačkoj, pa za prvi uzrok svojoj želji sp minje: »Mogo bi se laglje okretati kao pisalac — mnoge knjige izdati, što sada ne mogu, jerbo se boji zavaliti se u velike dugove, n. pr. 1. Narodne pj sme i napjeve, od kojih gotovo od sviju južnih strar imam sakupljena gradiva za 5—6 debelih knjig 2. stare listine, od kojih imam mnogo komada, na pače iz Hrvatske, a poslije bi ih stekao još više; mnog crtica o narodnih običajih, o bajoslovlju, najpače gornjih strana«. Za tim veli, da bi »stekao upliv n mladež«, te ju osobito upućivao, da se uči ostalim sla venskim jezicima itd. (Djela V. 365.)

Vraz je bio u dnu duše uvjeren, da je samo narodnoj tradicionoj književnosti pravo zdravo vrelo »ilirske« književnosti. S toga se i tolik trudio i mučio, da skupi što više narodnoga blaga i d mu zaviri u dušu. Naveli smo mjesto iz korespondencij njegove, gdje sâm priznaje, da se mnogo naučio iz na rodnih pjesama. A nema sumnje, da su tomu očiti tra govi u njegovim pjesmama, poimence u Djulabijama

Već je Marković u prekrasnoj analizi »Djulabija« istakao, da se u Djulabijama ozivlje često sasvim na rodna žica. Isporedjujući Vrazove Djulabije s Kollá rovom »Slavy dcerom« s pravom veli Marković, da je Vraz u svemu više naravit i narodan, upravo pučki pjesnik, nego Kollár, a to se očituje već u tom, što je Kollár pjevao u sonetu, a Vraz u pučkoj kitici, kakova je poljski Krakowiak. No treba ipak priznati, da se je Kollárova »Slavy dcera« više dojmila svega Slavenstva širim predmetom i obzorjem, te povoljnijim prilikama

Digitized by Google

samoga pisca, nego Vrazove Djulabije. (Izabrane pjesme, uvod p. 146.) Sam Kollár pišući Vrazu godine 1841. iz Pešte priznaje Vrazu: »Vaše izvorne pjesme, poglavito Djulabije, čitam s velikom nasladom. Vi ste uzajamnost i duh narodni slavenski najbolje shvatili i u djelima svojim izrazili. Radite samo dalje na tom putu uzajamnosti, pa vas ne će minuti krasni vienac pjesnički, a nas bolja budućnost!«

Bio bi zanimljiv i krasan posao, kad bi se tko dao na to, da nam potanko prikaže sve tragove narodne poezije u Vrazovim pjesmama, i to ne samo u obliku nego i u gradji. Premašilo bi okvir ovoga članka, kad bismo išli obilatije dokazivati, da Vrazovim pjesmama provijava svjež zadah naše divne narodne poezije. Svak je čitalac »Djulabijâ« jamačno osjetio, kako je ugodna ova struja u njima. No ima toga i izvan »Djulabijâ«, koje su svakako najdivniji spomenik Vrazova talenta.

Kako je Vraz umio sretno oplemenjivati narodnu voćku, neka posvjedoči ova narodna pjesma:

Karamfile, cv'jeće moje,
Još da mi je sjeme tvoje!
Ja bih znala, gdje bih cvala:
Mom dragome pod pendžerom.
Kad moj dragi legne spati,
Karamfil će mirisati,
A dragi će uzdisati,
Uzdah će se dalek' čuti,
Čak do neba i do Boga,
Bogu će se ražaliti
I nas dvoje sastaviti!

S ovakvim motivom ima više narodnih pjesama. A evo, kako je Vraz od ovoga jednostavnoga motiva krasno umio stvoriti umjetnu pjesmu, kojoj je natpis »Moje srce«:

Digitized by Google

Mnoge želje nosi srce moje;
Ah da usliši Bog to srce moje,
Znao bih, što pati srce moje.

Da sam ptica, sio bih na tvoj prozor,
Pa viek pjevo sjaj ljepote tvoje:
Ah ljubim te, ljubim, srce moje!

Da sam topol, znam, gdje bih šuštio:
Šuštio bih pokraj kuće tvoje,
Da znaš, kako drhće srce moje.

Da sam ruža, znam, gdje bih miriso:
Mirišuć bih cvao do kuće tvoje,
Da znaš, kako gine srce moje.

Da sam vrutak, znam, gdje bih izviro:
Udrio bih baš kraj kuće tvoje,
Da znaš, kako plače srce moje.

Da sam vjetrić, znam, gdje bih igrao:
Treptio bih oko kose tvoje,
Pa tu gledo roba: srce moje.

Da sam sunce, znam, kuda bih proniko:
Pao bih u grud baš na srce tvoje,
Uzkrisio ga viek za srce moje.

Al ja nisam ptica, topol, ruža,
Nit sam vrutak, nit vjetrić, nit sunce,
Već tvoj sužanj, dušo, srce moje!

Ima dašto u Vrazovim pjesmama i drugih struja osim narodne pjesme, pa bi bilo zgodno, da ih tko sve vješto iznadje i protumači.

Vrijedno je isporediti o tom, što sâm Vraz piše u tumaču »Djulabijâ«: »Njemačko ovo ime — Rosenäpfel — mnoge je domorodce, koji takodjer sadašnje bečke krasne liste štiju, zavelo, da su njekakvu takovu srodnost medju mojimi Djulabijami (Rosenäpfel) i Saphirovimi Wilde Rosen našli. Ja mogu iskreno kazati, da nikada nisam prijatelj Saphirove Muse bio. Ako je ikoji

Digitized by Google

njemački pjevalac upliv na moju Vilu imao (što kod njekojih komada I. razdielka ne tajim), to su zaisto morali biti: Goethe, Uhland, Chamisso, Platen, Rückert, Grün, Lenau, koje sam još godišta 1833. i 1834. pomno čitao. Bistri sudac će nestrano suditi, pa naći, da moje Djulabije, to jest Rosenäpfel s Wilden Rosen nikakve druge srodnosti nemaju, nego da u krstnom imenu od obiju sudara rieč Rosen. Mimo toga porodni list mojih pitomih Ruža kaže, da su starije od Saphirovih divljih«. (Djela I. 225.) A jednako je značajno mjesto, kad za prvi razdjelak u »Guslama i Tamburi«, na ime za »Prvo lišće« piše: »Bijahu tu dadilje vile stare klasičke i nove germanske i romanske — najpače iz luga romantičkog«. (Djela 2., Gusle i tambura p. XI.)

Još treba da napomenemo neku crtu, veoma značajnu po Vrazovo nastojanje oko narodnoga blaga. Pišući Erbenu god. 1844. iz Podčetrtka veli: »A sad da mi oprostite jedno pitanje! Koliko Vas stoji izdanje Vaših napjeva? Plaća li se po tabak ili kako? i koliko? Ja ne pitam bez uzroka. I ja imam do preko 300 komada narodnih napjeva iz gornjih strana, od kojih mnogi naliče na vaše (njekoji su baš oni isti). Izmedju njih ima takodjer komadâ iz Koruške i Štajera, koji slušaoca spominju njekako na Karpate i na Dnjepar. Napjeve te počeo sam kupiti zajedno uz pjesme. Sad ih pomnažam komadî iz Hrvatske i doljnjih strana. To sbiranje vrlo me je mnogo stalo muke, jerbo ja sam u tom poslu (tako rekuć) samouk. Zato ne bi rado, da propanu, nego da se što brže izdaju, i da naši slagaoci, kojih se kod nas sve više javlja, ne nagaze u svom poslu na stranputice«. (Djela V. 349.)

Digitized by Google

A god. 1847. piše Auerspergu: »Wie der Text d
slovenischen Volkslieder: so sind auch die Arien se
verschieden. Ist der Text echt volksthümlich, so ist au
gewöhnlich (doch nicht immer) auch die Arie. I
älteren Lieder sind auch gewöhnlich die volksthü
lichsten und die Arien zu denselben bewegen sich g
wöhnlich in Molltönen, oder übergehen häufig in d
Mitte oder gegen das Ende aus dem Dur in Mollto
Diese bestehen gewöhnlich aus Strophen von nur zw
Versen, die wiederholt werden. Hat die Strophe dr
Verse, so wird nur der mittlere Vers wiederholt. Dies
geschieht auch, wenn die Strophe aus vier Zeilen b
steht und nur dann und wann eine dreiversige Strop
unterlauft, wo dann die Wiederholung nur bei der le
teren Gattung auf die oben angezeigte Art geschie
Die Volkslieder, die von Volksgebräuchen, z. B. Kole
Kres und anderen mythologischen Aberglauben hande
sind gewöhnlich die ältesten und daher die echteste
Dazu gehören auch viele alte bereits aus der Kirc
verbannte Kirchenlieder. Am meisten singt man mein
Wissens noch in Kärnthen im Gailthale und in Stei
mark in den W. Bücheln, dem Luttenberger Gebir
und dem Murthale zwischen Radkersburg und Lutte
berg. Am meisten singt das weibl. Geschlecht jung u
alt. Von dem männlichen nur junge Bursche. Und a
meisten singt man wieder im Winter beim Spinne
im Sommer beim Korušnik und im Herbst beim Kuk
ruzschälen. Da singen ganze Chöre, bei welcher Ge
genheit ein Theil Prim singt, der andere die Terz hä
so dass man nur selten die Quint hört. Der Slove
begleitet in unserer Zeit nie sein Lied mit einem Inst
mente, wie der Kroate und Serbe. . . .« A u istom li
piše: »Ihrem an mich gestellten Begehren »Ihnen einig
über die musikalische Behandlung der slov. Volkslied

Digitized by Google

Tonweisen, begleitende Instrumente, Sänge u. s. w. mittheilen und in kurzer Uebersicht zusammenzustellen«, kann ich nur sehr spärlich entsprechen, auf keinen Fall genügen. Dazu gehören gediegene musikalische Kenntnisse, die ich nicht besitze, wie z. B. Generalbass etc. Ich habe zwar viel singen gehört, an einige Tausend Lieder und über 300 Arien aus dem Munde des Volkes aufgezeichnet; aber das Alles reicht noch nicht aus«. (Djela V. 395.)

Vraz je i na to mislio, da nam glazba udari isto onako narodnim smjerom, kao što je tražio za književnost. S toga i preporučuje Erbenu genijalnoga Lisinskoga g. 1847. ovako: ». . . Molim Vas kao brat brata, kao počitatelj narodne glasbe slavenske jednakog njezinog prijatelja i uznešenca, pružite tomu mladiću, našemu Lisinskomu, prijateljsku ruku, i molim Vas, da to isto metnete na srce i g. Ritteru z Rittersberku. Budite mu vi angjeli stražari, da ne dopadne u umjetne čeljusti Tomaška, Jelena i ostalih Vaših klanjaoca pedantizma glasbenog — tobožne škole njemačke«. (Djela V. 399.)

Već je god. 1844. rekao Vraz Erbenu, što misli o umjetnoj glazbi braće Čeha: »Osobito u Českoj, sveštenici glasbe, treba takovih zbirka [pučkih melodija], da se može iz njih uliti narodna krv u žile umjetne glasbe, koja se možebiti u nijednoj slavjanskoj strani nije onako izrodila u tudji njemački živalj, kao baš kod vas«. (Djela V. 349.) A na istom mjestu nahodimo ove znamenite riječi Vrazove:

»Izdanje narodnih napjeva čini mi se da nije od manje koristi i slave, nego iste pjesme. Samo iz njih može se poroditi prava narodna glasba«.

Digitized by Google

Vraza je sasvim zaokupilo uvjerenje, da je narodn pjesma nuždan temelj umjetnoj poeziji, a narodna glazb umjetnoj glazbi. Vraz se laća posla golema i mučn pa premda je samouk, skuplja narodne napjeve, bri se za Lisinskoga, piše umnu kritiku o »Ljubavi i zlob u Danici ilirskoj 1846. u br. 14. i 15. (sada je pr štampana u Kuhačevoj knjizi »Vatroslav Lisinski i nj govo doba« p. 48. i dalje), iz koje se vidi, kako je n Vraz bistro razabirao i najsitnije pojave. Ovdje je Vr ujedno zgodno prikazao, kakav treba da je libretto.

Po svom nastojanju, može se reći, da je Vraz pr hodnik našega Kuhača, skupljajući napjeve i pr povijedajući evangjelje slavenske narodn glazbe. Svakako se pokazuje, da je Vraz duboko zavir u narodnu pjesmu, kad je kao diletant izučavao i n rodne napjeve.

Oboružan ovakvim znanjem, piše Vraz u Kolu I. 124 dalje (god. 1842.) kritiku Topalovićeve zbir narodnih pjesama iz Slavonije »Tamburaši ilirski O samim pjesmama ne govori Vraz, nego o izdanju, baš o tom je mučno pisati objektivno ondje, »gd još spisatelji nisu naučni gole slušati istine »Taj je bio običaj dosad i kod nas. Svaka se je nov tà bila i najgora knjiga hvalila i pisalac u zviezde kova Nu kad je naše književnstvo već u osmoj godini, to istina već krajno vrieme, da se jedared pisao od sladke sise odbiju, dječinski im se bašma svuku i da se postavljaju na mladostne svoje noge. D moja slavna gospodo i prijatelji! taj da Rubikon prek račimo, treba je, ako hoćemo na Kapitol prave narodn izobraženosti da stignemo; treba je, da se osviestimo da rieč zametnemo o stvarih našega književnstva, i vrl njih da se triezno razgovaramo ne gledeći na prij teljstvo, srodstvo ili druge okolnosti. Ili da tu žrt

Digitized by Google

donosimo, ili da ugreznemo, ili ostajemo u viek vieke vrteći se u jednom istom kolu kao muhe bez glave. Drugog izlazka nema! Dakle bez zamjere, u ime Boga!«

Vraz prekorava Topalovića, što je preinačio riječi, jer treba da se narodna pjesma bilježi onako, kako ju narodni pjevač govori ili pjeva. Ne svidja mu se, što je Topalović zabacio dobru Vukovu podjelu pjesama. Ovom zgodom veli Vraz ove umne i istinite riječi: »Što se tiče posla narodnih pjesama, tu je starac Vuk neimar (majstor) a mi smo tek slabi i nejaki šegrti, koji treba da sliedimo njega, jerbo je on taj zanat već davno izučio, ne pako da tražimo i udaramo na druge pute, dok nismo i mi pokazali svietu dobre rukotvorine. U obće treba da vrlo pazimo i da se čuvamo ono drmati i obarati bez potrebe, što su drugi prije nas težkim trudom utemeljili i uzidali«. Kolikogodj su ove misli opravdane i svakomu jasne, opet imade još danas sakupljačâ, koji idu mijenjati jezik narodnih pjesama, pa se još ponose, da rade po Daničićevu načinu! Jadan Daničiću, što si dočekao!

U ovoj kritici pozivlje Vraz, da se sakupljaju uporedo s pjesmama pučki napjevi, »jer je kod mnogih naših narodnih pjesama, najpače ženskih, napjev — glavna stvar«. A osim toga: »Kao što iz rieči pjesama naši umjetni pjesnici treba da crplju duh narodni, tako će i napjevi vremenom postati voda života, iz koje će njegda naši slagaoci napajati svoje umotvore duhom narodnim. Skupljajmo dakle i njih. Taj trud nalaže nam dužnost za budućnost«.

Sva je kritika pisana pravedno i blago, pa je ipak uzvitlala grdnu prašinu. Još nije svanula zora — kritici! Preveliku je zanosu ili strasti kritika, što je ognju voda.

*

Digitized by Google

U svezi je s ovim općenitim uvjerenjem, što je Vraz zahtijevao, da se piše što čistije štokavački Njemu to baš nije bilo lako. Bio je rodjen Slovenac, a živio je u Zagrebu, gdje se ne govori štokavski. Proza je Vrazova gladja nego njegovi stihovi. Vraz je mnogo izučavao narodni govor, kako svjedoče mnogi članci i listovi, u kojima imade kadikad veoma zgodno upotrebljenih narodnih rečenica i izraza. A neka su pisma pisana upravo lijepo, sasvim u duhu narodnoga govora. Što mu stihovi hramlju, razumljivo je svakomu, kad pomisli, da su Ilirci u stihovima tek slogove brojili, a nisu marili nimalo za akcenat. Sam Vraz veli u »Izjašnjenju« svojih »Glasâ iz dubrave Žerovinske« (Djela 2., p. 123. po drugom izdanju): »Mnogo je sposobniji za ovu vrst metrike — govori o asonanci - naš slavjanski jezik, a to (scienim) izmedju sviju glavnih europejskih jezika uz španjolski i talijanski najvrstniji, -- a izmedju slavjanskih nada svima opet naš ilirski, koji punoćom svojih mnogobrojnih *a*, *o*, *u* ostale nadkriljuje, k čemu pripomaže još prednost, što se kod nas slovke samo broje«.

Vraz se u tom nije mogao oteti svomu vremenu, koje nije pazilo na akcenat u ilirskim pjesmama. Šteta je, što Vraza nisu uzori ostalih slavenskih pjesnika uputili u pravu istinu. Bile bi mu pjesme kud i kamo sladje i gladje.

Vraz je sâm osjećao, da mu jezik nije najgladji, te se je trsio, koliko je mogao, da uznapreduje. A da je doista napredovao, da su mu u istinu poznije pjesme u stihu gladje od prvašnjih, uvjerit će se svak, tko isporedi najstarije prijevode sa Chillonskim sužnjem (prevedenim godine 1849)!

Izdajući »Književni oglas« u »Novinama horvatsko-slavonsko-dalmatinskim« godine 1844. p. 388 veli Vraz

Digitized by Google

za novu knjigu »Gusle i tambure«: »Ja sam nastojao, da stvari te budu, u koliko mi sile dopuštaju, gladke i prijatne. Osobito trsio sam se, da i jezik i rižme (= rime) budu puno čišće, okretnije i blagoglasnije, nego li što to bijaše u prvašnjih mojih knjigah zvanih »Djulabije« i »Glasi iz dubrave Žeravinske«, jerbo o tom sam se najviše starao, da se njekako uklonim onim prikorom, s kojimi naši učeni štokavci (naši Atenijanci) osudjuju nas »kekavce« (tobože Boeote slovinske) i djela naša«. To ga je i ponukalo, te je pjesme u »Prvom lišću«, spjevane u početku štajerskim dijalektom, preodio u ruho književnoga jezika. (Djela 2, predgovor »Gusala i tambure« p. XII.)

Zanimljivo je, što Vrazu najbolji i najstariji njegov prijatelj Vukotinović piše već godine 1838: »Gundulića čitajući našao sam hiljad krasota u jeziku. Ovaj jezik, mogu kazati, je takav, kakvoga si za klasički i osobito poetički samo misliti možemo. On je mekan, glasan, gibljiv i rječovit; što više trebamo?« Ovako su tada Ilirci štovali Dubrovčane. No Vraz je bio već onda sasvim uvjeren, da je narodna pjesma pravo vrelo umjetne poezije; inače ne bismo razumjeli pisma, što ga piše Vukotinović iste godine prekoravajući Vraza ovako: »Ti ćeš sa tvojim ultraserbiziranjem sasvima u srbsku nekretivost propasti; ti znadeš, kako je drvena njihova proza, kako težka njihova poezija«. S toga Vukotinović misli, da se doduše nema poprimiti dalmatinsko narječje sa svima lokalizmima, ali da i narodna pjesma ne dotječe, nego da treba iz obojega mijesiti jezik. (Djela V. p. XVIII.)

Na žalost počeo se u zagrebačkoj školi mijesiti jezik od narodnoga govora štokavskoga i kajkavskoga, pored toga su nas poplavile silne kovanice, a najviše nas opinjalo okrilje njemačko. S toga nije ni čudo, što smo

Digitized by Google

ostali na jugu osamljeni. Medjutim se možemo nadati da će biti doskora bolje, jer se u novije doba razabira kako mnogi pisci idu za što većom čistotom jezika Vraz je pokazao u tom, da je bistra oka, pa je doist šteta, što su ga kasnije kadikad na stranputicu zavodil tadašnji pojmovi o jeziku, koji su se po Kollárovim spi sima raširili u Hrvatskoj. Inače ne bi Vraz upleta i neštokavskih oblika.

Svatko jamačno znade za razloge, s kojih je Vra ostavio slovensko narječje, a prigrlio »ilirštinu«. Markovi je to lijepo razjasnio u uvodu Matičina izdanja »Izabrani pjesama« p. 18—26. Vraz je bio uvjeren, da je uprav »štokavština« najpodobnija ujediniteljica južnih Slavena »Štokavština je, veli Vraz g. 1843., po broju, po dogo tovštvenih uspomenah i književnih dragocjenostih stariji i novijih jaka«. (Djela V. 332.)

U »Kolu« je počeo izlaziti »pregled knjigopisni« gdje Stanko Vraz kratkim bilješkama popraćuje sv nove knjige južnih Slavena. Neke su od tih bilježak dosta značajne, pa ćemo ih napomenuti.

U Kolu II. 105. veli za pjesme Ivana Trnskog (izašle godine 1842): »Izvorne su pjesme g. T. značajn i jezik pravilan, krepak i okretan. Najpače pokazao j g. T. u rimah, da je tekniku mjerila vrlo dobro izučio. Prievodi se njegovi čitaju lahko, koliko da su originaln pjesme«.

Za pripovijetke Ivana Kukuljevića veli sasvi opravdano: »Jezik nije dosta narodan, t. j. prost o onih dugačkih perioda i retoričkih cvjetova, koje su na naučili graditi i kupčati u školah starinskih. Latin nisu Slaveni, niti je duh latinske literature duh sl venske, kao što viek prije narodjenja Isukrsta nije vie devetnaesti. Ne možemo ino nego svoj onoj našoj g spodi, koja pišu pripoviesti, preporučiti, da čitaju prip

Digitized by Google

viesti Puškinove i Gogoljeve, pa da nastoje, te budu za nas Ilire u našem duhu ono, što su rečena dva pisaoca u ruskom za braću Ruse«. (Kolo II. 106.) Koliko žive istine u ovo nekoliko riječi!

Za »Pogled u Bosni« veli Vraz, da je prva u prozi pisana knjižica, o kojoj se može reći, da je baš dobro pisana. Pisac je po srcu, glavi i ruci pravi »domorodac«. »Od početka nove dobe našega književnstva i ono malo proze, što smo pisali, pisali smo perom više njemačkim ili latinskim, nego li perom narodnim, upravo našim. Tko znade, odkuda riba smrdi, taj se ne će nad tim očitovanjem čuditi. Prvo naime nije naše odgojenje bilo s narodnim zvanjem sasvim shodno, a nješto je tomu kriva ona naglost, s kojom nas je doba i vrieme sililo, da radimo i pišemo«. (Kolo II. 186.)

U Kolu III. nahodimo pregled slovenske književnosti uz nekoliko umnih misli o književnim prilikama slovenskim. U pregledu osobito hvali Slomšeka.

Spominjući »Čudnovite diple« Vladovita Zorca veli Vraz: »Ima strasti opakih i drugih slabosti tako duboko ukorenjenih u srca i krv ljudi i vremena, da ih nijedan ne može uzdrmati ni izkoreniti zakon, ni državni ni crkovni. Nu ima poezija za poso taj oružje — bič jedan, koj umi izkorenjavati te slabosti, udarajući ih do žive krvi. Taj se bič zove satira. I mi se nalazimo u vrieme takovo, gdje vlada s jedne strane duševno mrtvilo, a s druge politička pretjeranost. Prekrasna polja za oružje satire!« (Kolo III. 125.)

O pjesmama M. Topalovića veli Vraz s pravom ovako: »T—a ide mjesto medju starešine novog našeg književnstva. Osobito u prve godine, kako se ukaza Danica, pomagao je vatreno probudjivati duh domorodni. Pjesme njegove nadahnute bijahu žarkim ognjem rodoljublja«. (Kolo III. 126.)

Digitized by Google

U Kolu III. 136 govori o Horaciju, te preporučuje poslanicu »ad Pisones« (de arte poetica) mladjim piscima ovako: »Svaki redak vriedi alema iz carske krune, ova je poslanica estetika svieta!« »Ja sam zakleti neprijatelj i vrag latinštine, latinštine one, koja se je tjerala u školah ugarsko-horvatskih, t. j. školasticizma onog, kojim su mladež našu mučili i u nas zatrli onaj narodni bistri i vedri način mišljenja, govorenja i pisanja. Nu latinštinu, koja sjaje iz djela Horacijevih i drugova dobe njegove, uviek ću cieniti i obožavati«.

Isto su tako prekrasne misli, što ih malo dalje (u Kolu III. 138.) izriče o slogu: »I kod nas ima takovih umova, koji u školi školasticizma odgojeni i narodu otudjeni, samo ono hvale, što je težko, nenaravski skrojeno, zapleteno na uvoje kao zgrada zahoda kretskog... Što bi vi kazali, da sad stane tko u družtvu ljudskom onako govoriti, kao što mnogi naši pisaoci pišu? Ne bi li se svaki od vas krstio i kazao, da taj čovjek nije čitav?«

U Kolu V. p. 86. govori Vraz o Subotićevu epu »Kralju Dečanskom«. Tom zgodom govori o poeziji u opće: »Tkogod poznaje poesiju, zna, da je čedo to nestašno — čedo rajsko, koje se ne radja na zemlji, nego rodjeno silazi s neba, da kiti tužni život čovječanski zracima duha svevječnoga, rajskoga, nebeskoga kao iskra neumrlog božanstva. Poesija se ne oblači u svilu i kadivu, ne hrani se šećerom, ne poji se šampanštinom, ne traži sjajnih dvorova i zlatnih palača, da tu hodi po svilenih sazih i spava na mekih dušecih. već slobodna dolazi kud njoj drago, a opet najvoli u kućarice proste, k ljudma ubogim, k umrlima zdravog srca i čiste duše, da s njima kolo igra po cvjetnih livadah ili planduje u gori zelenoj uz romon bistrih potoka ili uz klokot hladnih vrela, hraneći se mirisom

Digitized by Google

cvieća, pojeći zrakom nebeskim. K uspievanju poesije ne treba dakle ni zapoviedî carske ni Stjepanova blaga. Ona sama po sebi niče, gdje je njoj drago, a gdje je nije volja niknuti i cvasti, tamo si je ne ćeš dozvati, ma potrošio svu silu i blago ove zemlje«. S toga se čudi Vraz, što Matica srpska raspisuje nagradu za epopeju, za »stvar, koja medjutim nije neobhodno potrebna za napredak i život naroda jednog, nego čini samo ures ili nakit njegove kuće. Što se tiče nas — Hrvata i Srbalja, poznato je, da nema još u kući našoj ni toliko stolaca i klupa, koliko nam baš treba; a zašto da se prije ovih potreba brinemo za zrcala i svilene jastuke?« Vraz veli nadalje, da bi bilo hvale vrijedno, kad bi se nagrada raspisala za najbolju historiju i gramatiku, za zemljopis srpski i opći te za opću historiju. To je najpreče. »Toga nam treba kao tielu hljeba i vode«.

Za samo djelo veli: »Djelo to s jedne je strane vrlo dobro, jerbo se odlikuje dobrim narodnim jezikom, svojstvom, koje se riedko nalazi kod knjiž. proizvoda Srbalja, zato se i najviše cieniti ima. No s druge strane nema u njemu onog višeg uzhićenja, one rajske topline, što je krv u žilah svakog izućeg poetičkog stvora, pa se ni upravo tražiti ne može od poesije naručene, od pjesni nagradom porodjene«.

Tko ne bi i danas potpisao ovih riječi Vrazovih? Svakako je najznačajnije, što Vraz, sâm pjesnik, ne precjenjuje pjesništva. On razabira, da su praktične potrebe preče od poezije.

Ne čudimo se modernomu filozofu Spenceru, prisłaši mekanične filozofije, kad lijepe umjetnosti zove cvijetom prosvjete, no ište, da se sama biljka ne zanemari zbog cvijeta, t. j. da se lijepe umjetnosti ne smiju odviše gojiti na štetu onoj nauci, na kojoj se

Digitized by Google

temelji sama prosvjeta. Spencer priznaje, da se ul oplemenjuje pjesništvom, ali ne priznaje, da je oval oplemenidba toliko vrijedna, koliko poznavanje znano poimence prirodnih. No divimo se doista iskrenosti, recimo slobodno: i kritičnoj zrelosti pjesnika Vra

Za pravopisne reforme Augustinovićeve v »Mi razvikani Zagrebčani nismo baš vrazi reforma, opet mrzimo na prenagle i nevremene. Kao tal smatramo i reformu g. Dra Augustinovića«. (Kolo V. 8

Veoma su značajne misli, što ih je Vraz nani uz Maletićev »Kritičeski pregled« nagrad ovjenčanoga djela »Kralja Dečanskoga«. Ov Vraz vješto ističe nedostatke mnogih kritika, kad moderna djela ocjenjivati po starinskom za niku; Vraz piše: »S ovim djelom g. G. M. sud k »kralju Dečanskome«, a to po strogom estetičnom koniku staroklasičkom, grčkorimskome. No ako našeg antidečanca valja, zlo si onda bogme po cien valjanost sviju najslavnijih epopeja slavjanskih na vremena i zlo si po Mickievićevog Konrad-Wallenro po Gražynu, po Pan-Tadeuša i po sve one prekra Puškinove pripoviesti vezanim slogom pisane! Ako (rek sud g. M. posve valja, onda su kao ništavilo propale i Milutinovićeve pjesni; dapače najljepše je spalo cvi iz vienca istog slavnog našeg Gundulića radi njeg »Osmana«. Nu mi bismo rekli, da tomu ipak nije ta Istina Bog! rado priznajemo, da je protresavalac a tamo po koju zdravu rieč pronesao, nu opet sud nje u glavnosti ne valja, čim »Kralju Dečanskomu« izriče sa stolice i polag pravila starog klasiciz Drugo ima gledište, s kojeg valja da smatra slavjar kritik na književne proizvode naroda svog; a to gled jest mogući duh slavjanstva, kako se izjavljuj književnosti slavjanskoj sa svom svojom živom pr

Digitized by Google

djenom silom: kako on vlada u naše vrieme, koji li mu daje oblik sadašnjost, koju li on udara pečat na isto vrieme. Taj kriterion treba da si uzme na um naš kritik, i vazda pred očima da ga drži kao zrcalo jedno«. . . . »Zakoni stari valjaju za starinske pjesnike . . .« Najzad žali, što se u Srbâ pišu kritike s previše žuči. »Samo bismo još želili, da se to čini s mirnijim razborom, bez njem. školskog pedantisma, bez priekog zanesenja i žestokog napadanja u ličnost i bez onog tužnog zatrkivanja u stranputice, puštajući se u pojedinosti, koje se ne drže iste stvari, ne stoje u istom predmetu razsudjivanja. Ta mana hlepi, žalibože! kao gora jedna na sviju gotovo kritikah srbskih, izopačujući ih u puke polemike«. Vraz još žali, što nijedan srpski list nije ocijenio prekrasnih pjesama Njegoševih »Luče mikrokozma« i »Gorskoga vijenca«, za koje veli, da su »pjesni narešene silom dubokih i visokih misli! pjesni pravog vrućeg poetičkog nadahnuća! pjesni, kakvih nema svakolika umjetna poesija naša!!!«

S pohvalom govori Vraz i o Radičeviću, obznanjujući (u Kolu VII 81.) njegove »Pesme«, izašle u Beču godine 1847. »U tim pjesmama ima dvie liepe stvari: 1) poetičkog duha, a 2) čist, točan narodni jezik. Samo za jedno se divimo. Radičević mlad je čovjek iz škole Vukove kao prijatelj mu Daničić, pak ipak nije prigrlio poetičko narječje hercegovačko, nu je napisao i izdao pjesme svoje narječjem banatsko-sriemskim, najnespretnijim za poesiju našu«.

Zanimljivo je, što Vraz uvijek s osobitom hvalom spominje narodnu čistotu jezika. Bit će jamačno, te je Vraz više puta požalio, što nije ustrajao na putu, na kojem je bio, kad je dokazivao potrebu čistoga narodnoga jezika. Ilirci su se poveli za Kollarom, poimence za njegovom »Osnovom slavenske književne uzajamnosti«,

Digitized by Google

te počeli mijesiti jezik od raznih dijalekata, ne bi li tako lakše ujedinili sve južne Slavene i doskočili rascjepkanosti njihovoj. Ova je teorija doduše škodila gramatici i jeziku, ali je pomagala jedinstvu narodnomu, kako zgodno veli Milčetić (Hrvatski dom III. 216.). A jamačno nije posljednji uzrok ovoj jezičnoj mješavini, što su na čelu ilirskomu pokretu bili — kajkavci sa sijelom u Zagrebu.

Kako je brzo razabrao Vraz pjesničku vrlinu Petra Preradovića, svjedoči pismo njegovo upravljeno Erbenu god. 1844., gdje čitamo: »Po svoj pilici preuzet će uredničtvo »Zore« vremenom mladi naš pjesnik P. Preradović, osobiti poetički um Ja ipak ne želim gosp. P. P., da metne ramena svoja pod taj teret, bojeći se, da pri tom vrlo dosadnom poslu ne otupi um. Škoda bi bilo za takav prekrasan poetički duh, kojega ja mećem (polag moga suda) na pročelje našeg Parnasa, i vriedan je, da bude kolovodja u kolu vila slovinskih. Pjesma njegova »Putnik« (vidi posljednji broj Danice) kruna je sviju pjesama nove naše škole, najsvjetliji alem na kruni nove poesije ilirske«.

A da Vraz nije bio nepravedan ni prema Dubrovčanima, svjedoči njegov zanos za »slavnoga« Gundulića. U Kolu VII. p. 80. veli za Hanibala Lucića: »Tko se nije divio njegovoj pjesni »Uzor ljepote«, onome canticum canticorum naše poesije!«

Kad govori o Kukuljevićevim ili Vukotinovićevim pjesničkim djelima, više hvali njihovu marljivost i patriotizam, nego pjesničku vrijednost. A na to pristaje i sadašnja kritika. Za Vukotinovića veli: »Za potrebu našeg obćinstva ilirskog jesu lagke, drobne, razumive pjesni, ljubezne igrače i šale, kao što su Vukotinovićeve i ostalih, koji u njegovoj vrsti pišu. K tomu se približuju ljubke balade i u liepom gladkom

Digitized by Google

slogu pisane novele. Moj sokol Vukotinović daklem pravo ima, da u svojih medjaših ostane«. Vukotinović je napisao i dramu »Sliepci«, no Vraz veli: »Taj njegov komad premda ima mnogo liepih, nježnih stranica, venda nije djelo, kojim bi se Vukotinović ponositi smio. Uslied moga razsudjenja ne će ovih »Sliepaca« on niti na sviet dati«. (Djela V. 185, 186.) U opće je sudio Vraz g. 1839., da dramatska poezija nije tako silna u manjim narodima, koliko druge vrste pjesničke. »Najmanji je (upliv) od Demetrovih drama i ostalih Dubrovčana nadati, budući su njihova djela za veće zrelu dobu slovesnosti osnovana, do koje mi još njekoliko dugih koraka imamo«. (Djela V. 185.). A to nadopunjava pismo napisano Čelakovskomu (valjada g. 1840.): »Kod drugih izobraženih naroda od Grkâ počamši zaglavlja se literatura s dramom, a kod nas se počimlje. Nu ovo pišem samo za Vas. Grieh bi bio to ovdje progovoriti«. (Djela V. 206.)

Godine 1838. pišući Kočevaru veli: »Priklopljene k tomu nalaziš Vukotinovićeve pjesme i Kukuljevićeve »Turke kod Siska«. Ja sam se nedavno povratio iz Križevca, gdje bih se blizu nedjelju dana u kući moga pobratima bavio. On je kanoti marljiva, neutrudiva čelica: sada opet piše historičnu pripoviedku ili (da bolje kažem) cieli roman piše pod naslovom »Iliri i Magjari«, od koje predmet uzet jest iz narodne povjesti, kojeg pako on historjčnimi sohami podupira«. (Djela V. 182.)

Za čudo je, što Vraz nigdje ne spominje Mažuranićeva epa »Smrti Smail-age Čengića«.

Vraz se je, kako vidimo, najviše bavio oko kritike lijepe književnosti. Dakako ne smijemo zaboraviti, da su mnogi sudovi spominjani u ovom članku izišli u listovima. Mlada književnost ilirska nije bila još zrela,

Digitized by Google

da sluša glas pravedne i oštre kritike. Nu osim lijepe knjige bavio se Vraz takodjer kritikom gramatike i pravopisa.

U Danici 1841. p. 100., 107. i d. nahodimo istina kratku ali lijepu njegovu kritiku slovenskih gramatika: Japelnove, Kamerdejeve i Linhartove. A u Kolu IV. p. 85. napisao je Vraz članak »Naš pravopis i Zora Dalmatinska«, gdje ognjenim riječima i patetičnim glasom pozivlje Dalmatince, nek se ne otudjuju zagrebačkomu pravopisu. U Hrvatskoj su bili već svi prigrlili Gajev novi ilirski pravopis, udešeni po češkom. Kao bijela vrana javlja se u toj slozi branič staroga kajkavskoga pravopisa i narječja Kristijanović, a podstrekavao ga je Kopitar, koji no je digao grdnu graju na Gajeve pravopisne reforme. No i ove je opozicije nestalo kao jutarnje magle, kad ograne sunce.

Raskolnički se duh pomoli u Kuzmanićevoj »Zori Dalmatinskoj«, u kojoj god. 1846 (br. 44). veli Šime Starčević: »Prvo bi mogao privoliti, da svi ovi (moji) rukopisi meni na oči u vatri izgore, nego da polag spomenutog rogatoga (zagrebačkoga) verstopisa (pravopisa) na svjetlo izajdu!!!« To se raskolništvo započelo g. 1844., a pokretač mu je Kuzmanić. Najžešće navaljuje Šime Starčević rugajući se zagrebačkim književnicima »Sutlo-Dravo-Savcima«. Vraz priznaje Kuzmaniću, da umije pisati lijepim jezikom, ali se za urednika hoće i drugih vještina, hoće se trijezna pamet i zdrav razbor, pa da kao golub razlučuje pšenicu od kukolja. S toga pozivlje Vraz dragu braću Dalmatince, da se uhvate u kolo Ilira. »Bolje se i od pô puta povratiti, nego poći hrdjavim putem do kraja! Ako to učinite, blago si i nama i Vama! Ne uzhajete li, braćo, za bratsku rieč, a Vi u Boga našli! Zašto ćete nam odsjeći jedan prst, a sebi desnicu ruku. Pak time Bog Vam, a duša Vam!«

Digitized by Google

Dne 28. ožujka godine 1850. dogovoriše se u Beču najvještiji ljudi našega naroda, kako bi trebalo da se utvrdi pravopis. Ovaj je proglas štampan n »Narodnim Novinama« godine 1850., broj 76. (kasnije preštampan u Jagićevu članku »Naš pravopis« u Književniku I 179), a potpisali su ga Kukuljević, Demeter, Mažuranić, Karadžić, Pacel, Miklošić, Pejaković i Daničić. U proglasu čitamo:

»Dolje potpisani znajući, da jedan narod treba jednu književnost da ima i po tom sa žalosti gledajući, kako nam je književnost raskomadana, ne samo po bukvici nego još i po pravopisu, sastajali smo se ovijeh dana, da se razgovorimo, kako bismo se, što se za sad više može, u književnosti složili i ujedinili. I tako smo:

1. Jednoglasice priznali, da ne valja miješajući narječja graditi novo, kojega u narodu nema, nego da je bolje od narodnijeh narječja izabrati jedno, da bude književni jezik . . .

2. Jednoglasice smo priznali, da je najpravije i najbolje primiti južno narječje da bude književno . . .

3. Našli smo za dobro i potrebno, da bi i književnici istočnoga vjerozakona pisali *h* svuda, gdje mu je po etimologiji mjesto . . .

4. Svi smo priznali, da *h* u samostavnijeh imena na kraju u rod. množ. ne treba pisati . . .

5. Svi smo jednoglasice pristali, da se pred *r*, gdje ono samo sobom slog čini, ne piše ni *a* ni *e*, već samo *r* neka stoji (n. p. prst) . . .«

Kad je stigao ovaj proglas u Zagreb, ne nadje mnogo prijatelja. Nu Vrazu se to činilo veoma znamenito, pa stane obilaziti zagrebačke književnike. »Ja obilazih naše ovdašnje spisatelje, — piše Vraz na omotu Kola VII. — ne bi li ih sklonio, da mi jedan program načinimo i da bečki predlog tražimo malo promieniti, i

Digitized by Google

Vuka barem na to skloniti, da nas ostavi pri načinu koji etimologiju ne ruši. Ali badava bijaše moj truc ne nadjoh ni dvie složne glave, osobito gramatici n htjedoše nikako na ništa pristati; no meni sa svim tii ne klonuše ruke«. Tako Vraz mjeseca svibnja g 1851. - Vraz je već bio sasvim iznemogao, kad je to pisao. Dn 24. svibnja umrije. Gotovo izdišući piše Vraz o jeziku pravopisu osjećajući, da treba sloge!

Vraz je, kako vidimo, osjećao, da bi trebalo knj ževnosti jedinstva i sloge. No čini se, da se već sasvii oprijateljio s etimologijskim pravopisom. Sav svoj vije pisaše njime kao i drugi zagrebački književnici, a osi toga je zagrebačka škola već preduboko zagrezla, mije šajući narječja. Bog znade, kojim bi pravcem udario na Vraz, da mu je bilo sudjeno poživjeti još koju godinu

Zagrebački književnici nisu prihvatili bečkoga pr glasa na štetu književnoga jedinstva. Tà i oni, ko su ga potpisali, nisu mu ostali vjerni osim Karadžića Miklošića i Daničića. Tako se dogodi, da Hrvati nis prihvatili fonetičkoga pravopisa, koji je svakako savrše niji nego etimologijski. Medjutim u novije doba počinj se i hrvatski pisci povoditi za Vukovim načelima, pa ć jamačno za koje vrijeme biti pristaša etimologije onak malo, kao što je bila za ilirskoga prekreta neznatn četa za Kristijanovićevom zastavom. Trebalo bi samo da se započne u pučkoj školi pisati fonetičkim pravo pisom. Bilo bi tu u prilog književnomu jedinstvu. Da s godine 1885. svi hrvatski književnici prihvatili bečl proglas, bili bismo najzgodnije proslavili uspomenu ili skoga pokreta. Hrvatski pisci mogu tim lašnje prihvati fonetički pravopis, što su stari spisatelji hrvatski pr težito pisali fonetički, tako da je ovaj pravopis u na Hrvata kud i kamo stariji nego etimologijski. Nadalj vidimo, da se je fonetički pravopis danas već udomi

Digitized by Google

upravo u Bosni i južnoj Dalmaciji, gdje se govori južnim, jekavskim govorom, koji smo kao najljepši izmedju dijalekata hrvatskoga jezika, odabrali za književnost svoju. Najzad je dokazano, da fonetički pravopis mnogo bolje zadovoljava naučne zahtjeve, i da je za praksu zgodniji, kako nam potvrdjuje primjer Francuzâ i Englezâ, koji idu za tim, da svoj pravopis preurede po načelima fonetike.

Bilo je dosta prilike, da se nadivimo kritičnomu duhu našega Vraza. S toga se ne ćemo čuditi, što je Vraz ujedno prvi satirik u hrvatskoj književnosti. U mlade dane pjevaše svojoj Ljubici i zavičaju sitne, nježne pjesmice, a u kasnije doba javlja se u njega kritička žica, pa dakako u isti mah: i satirička, jer je Vraz — pjesnik, pa se nehotice kritika prometala u satiričnu pjesmu. Zanimljivo je, da je i danas veliki lirski pjesnik — ujedno satirik, na ime Zmaj Jovan Jovanović. Ima li u nas današnja lirika nježnijega cvijeća nego što su Djulići i Uveoci? Pa je ipak danas upravo Zmaj prvak satire! Imade takovih primjera u svjetskoj književnosti na pretek, a mogu se lako razumjeti.

Izdajući godine 1845. »Gusle i Tamburu«, dodao je Vraz rukovet šaljivih i satiričnih pjesama, od kojih su neke veoma griske. Vraz se nije mnogo pleo u politiku i u vrtlog javnoga života. Satira mu je bila jedina prilika, gdje je mogao dati oduška svojoj žuči. Najoštrijih bodljika nije Vraz sâm nikad objelodanio. U dodatku pomenute knjige veli Vraz: »Ti dobro znaš, učeni moj štioče, kakve su se kod nas do sad pjesni gradile. Krotke i bezazlene, te ne bi od njih posiedila ni mačku dlačica, a kamo li kosa u koje naše mudre glave. Pjevalo se (kako znaš) samo o ljubavi, o crnih — i (promjene radi) kadkad i o modrih očiju; izvan toga o slozi i bratstvu, o ognjištu i bojištu, a pri tom

Digitized by Google

je ostala mirna krajina«. (Djela II. 92.) No Vraz bijaš uvjeren, da nam satire treba kao ozeblu sunca. »Prepo ručam ti (Jakova Rešetara), veli Vraz tom zgodom, ljubav i prijateljstvo. I sve što je ponješto zubat (a nje koji će kazati: i neotesan), opet je (vjeruj mi!) pošte čovjek, iskren prijatelj i domorodac s du šom i tielom«. (Djela II. 95.)

Po svemu se vidi, da je Vraz ozbiljno razmišlja o književnosti i o prosvjeti, te da su iz dna srca pc tekle one riječi njegove: »Najljepši je spomenik, ko mladi narod sebi podignuti može, — izobraženje, prc svjeta!« (Djela V. 382.) Za ovu se je misao Vraz bori mačem pera i silom riječi. Ova je misao probudila njega kritiku i satiru, za koje je bez sumnje imao o same prirode mnogo talenta. Ovo ga je uvjerenje nu kalo, da pomno i revno uči i napreduje, a da nije žali truda, najbolje pokazuju bogate bilješke uz Djulabij Vraz spominje pred bilješkama Kollarove riječi, što i nalazimo u uvodu »Kćeri Slavine«: »Proto v našem narodu musí býti básníř spolu vykladačem, chce rozumen býti.« Ta kako ne bi morao biti naš pjesni sâm tumačem, kad je u ono doba morao ne samo prc davati knjige, nego ih i sâm umatati i razaš ljati? U »Zagovoru« VII. knjige »Kola« opravdava s Vraz, kao Matičin tajnik, što je knjiga zakasnila, veli: »Valjalo se latiti knjige ove još težački, t. valjalo ju samomu svojim rukama komadimce uma tati, pa razašiljati na utemeljitelje i na prave i r obvezane, razštrkane kojekuda po svietu kao rakov djeca«. (Djela V. 124.)

Sve to treba da dozovemo u pamet, ako želin pravedno ocijeniti zasluge Vrazove. Vraz se dobav besmrtne slave svojim pjesmama, ali njegovu sla znatno umnožava i kritičko nastojanje. Svaka trav

Digitized by Google

svaki list, svaki cvijet nalazi neprijatelja odmah, kako nikne, — gusjenicâ, kojekakvih crnih i zelenih bubica. Našla ih je i Vrazova kritika, te kako ljutih i poganih! Vraz se ipak nije uplašio, nego je vedra čela i čista srca stupao stazom, kojom je krenuo.

Vrazove kritike nema mnogo. Ali što je pisao, znamenito je i vrijedno, te pokazuje osobitu bistrinu Vrazova shvaćanja. I biserovo zrno nije veliko, ali se nosi na gospodskom grlu; i prepelica je malena ptica, ali umori konja i junaka! A kako je Vraz bio rodjen pjesnik, nije čudo, što piše živo i slikovito.

Vrazova kritika nije išla za tim, da dubokom psihologijskom analizom tumači velike pjesnike i njihova djela. Vraz nije ni imao prilike, da nam u organičnoj slici prikazuje pojedine književnike, kako je to na priliku radio Sainte-Beuve. Vraz je živio u doba, kad se hrvatska lijepa književnost istom preporodila, pa se našla kao Herkul na raskršću. S toga je Vraz dobro razabrao zadaću tadašnje kritike, kad je nastojao zrelo pokazati, kojim smjerom treba da krene »ilirska« književnost, da urodi doista blagoslovenim plodom po narod. Vraz je odvraćao književnost »ilirsku«, poimence pjesničku od stranputica, na koje su je mamile razne sile, osobito Dubrovčani i skolasticizam. Po tom je njegova kritika čedo žive potrebe! Vraz je bistrim okom zamijetio, kako bi se mogla poezija hrvatska izroditi, odvrati li se od pravih svojih vrela: od narodne pjesme i od duha slavenskoga. Vraz se je prvi usudio, da sruši goleme pećine autoriteta i mrtve tradicije, te je zubljom svoje kritike rasvijetlio stazu mladoj poeziji hrvatskoj. Pa i ako Vraz nije i nije mogao biti Saint-Beuve, a ono je svakako Lessing hrvatskoga preporoda, u Hrvatskoj prvi osnivač kritike, koju umni Montégut s pravom zove — desetom muzom!

Digitized by Google

Pripomenak.

Ovaj je članak sa sitnim promjenama preštampan iz „Vienca“ (godine 1888, br. 33—41).

Molim, da se ispravi na 11. strani u 8. redu odozgo tiskarska pogrješka, koja bi mogla smetati: mjesto „ruci“ treba da je „Ruži“.

M. Š.

Digitized by Google

U knjižari Dioničke tiskare u Zagrebu

(Knjižari Jugoslavenske akademije)

izašlo je:

Andersenove izabrane priče za mladež. Ukrašene sa mnogo slika. Ciena 80 nč.

Apulejeva priča Amor i Psihe, protumačio dr. Milivoj Šrepel. Ciena 30 nč., poštom 35 nč.

Babić Ljuba (Gjalski): **Maričon.** 88 str. Ciena 30 nč.

Bresztyenski dr. Šandor pl.: **Izraelićani i vršenje patronatskoga prava.** 15 nč., poštom 20 nč.

Dvie uzorne tragedije: Britanik, od Racina; **Tankred,** od Voltaira. for. —·90.

Ettinger Josip: **Šumsko grmlje i drveće u Hrvatskoj i Slavoniji.** Nagradilo hrvatsko-slavonsko šumarsko družtvo. (Sa 52 slike). Ciena for. 1·80.

Gaboriau Emile: **Gospodin Lecoq.** Roman. for. 2·—.

Gjalski-Šandor Ksaver: **U noći.** Svagdašnja poviest iz hrvatskoga života. for. 1·50.

Goethe W.: **Armin i Doroteja,** pjesan. Preveo Vladislav Vežić. 40 nč., poštom 45 nč. Fino izdanje 75 nč., poštom 80 nč.

Klaić V.: **Kosovo,** geografijsko-historijske crtice. for. —·20.

Klaić V.: **Hrvati i Hrvatska.** I. Ime Hrvat u historiji slavenskih naroda. 40 nč., poštom 45 nč.

Kosirnik, Dr. I.: **Higijena.** for. —.50, poštom for. —.55.

Kozarac Josip: **Mrtvi kapitali.** Pripoviest. 50 nč., poštom 55 nč.

Lotti Pierre: **Islandski ribari.** for. —.60, poštom for. —.65.

Mantegazza P.: **Dan na Madeiri.** for. —·60.

Marn, prof. Fr.: **Prijegled grčke i rimske literature.** for. 1.—, poštom for. 1.05.

Martić Fra Grga: **Osvetnici V.** Ustanak u Bosni i Hercegovini g. 1876—8. Bojevi srbski i crnogorski. for. —·60.

Martić Fra Grga: **Osvetnici VII.** Osvojenje Bosne i Hercegovine god. 1879. for. —·60.

Martić Fra Grga: **Put u Dubrovnik.** for. —·30.

Maury M. F.: **Fizikalni zemljopis.** Pohrvatio Kazimir J. Stefanić. Sa 2 table. 60 nč., poštom 65 nč.

Miletić pl. Stjepan: **Grobne pjesme.** for. —·40.

Његош Петар Петровић: **Горски вијенац.** Увод и коментар написао др. Милан Решетар. Циена 1 фор. 30 нч.

Digitized by Google

Palmotić Gj. Gj.: **Pavlimir.** Drama. S uvodom I. Milčetića. 60 nč., poštom 65 nč.

Postupnik privremeni gradjanski od 16. rujna 1852. za Ugarsku, Hrvatsku i Slavoniju, srbsku vojvodinu i Tamiški banat. for. —·80.

Schinzl J.: **Koračnica od ruskih pjesama,** što ih pjeva Slavjanski sa svojim sborom. Za glasovir. 60 nč., poštom 65 nč.

Schinzl J.: **Kitica ruskih pjesama, što ih pjeva Slavjanski sa svojim sborom.** Za glasovir udesio. Ciena 90 nč.

Seemann O.: **Mythologija Grka i Rimljana.** Sa 83 slike. for. 1·60. Tvrdo vezana for. 2 —.

Sundečić Jovan: **Brat Marko i sestra Jeka.** Istiniti dogodjaj. 30 nč., poštom 35 nč.

Sundečić Jovan: **Тужна књига.** I. Одисаји родитељскога срца. Пјесме Јована Сундечића. II. Срце и љубав. Пјесме † Пера Јовова Сундечића. 1 for.

Šavor Josip: **Život sv. Franje serafskoga ili asiškoga.** for. 1.—

Šenoa August: **Ilijina oporuka.** for. —·60.

Šulek Bogoslav dr.: **Hrvatski ustav.** for. 1·20.

Theiner. A.: **Acta genuina ss. Oecumenici Concilii Tridentini.** Dva svezka. for. 20·—.

Tkalčić Ivan Krstitelj: **Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba.** Svezak I. for. 6·—

Trnski Ivan: **Ana Lovićeva.** Ciena 50 nč.

Trnski Ivan: **Šilerova pjesma o zvonu.** Treći put ju preveo

Trstenjak Davorin: **Dobar kućanik.** for. —.50, poštom —.55. prema metru izvornika. 20 nč.

Valjavec Matija Kračmanov: **Narodne Pripovjesti.** Sabrane u Varaždinu i okolici. (Drugo izdanje.) Ciena for. 1.—.

Vitanović Josip: **Vježbe u hrvatskom slogu** s mnogimi zadatci i uputami u izradjivanju pismenih radnja, koje se tiču škole i doma. Drugo, skroz popravljeno i znatno prošireno izdanje. Ciena 80 nč.

Vuković Marijan: **Sbirka zagonetaka.** Ciena 50 nč.

Zaruke Hrvatske, alegorija-komedija u 1 činu for. —·30, tvrdo vez. sa zlatorezom for. —·60.

Zajc Iv. pl.: Sinfonička slika iz opere **Ban Leget.** Spjevao dr. Ivan Dežman. Za četveroručni glasovir uredio skladatelj. Ciena 1 for.

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 082098119

Digitized by Google